

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Bachelorproef

Differentiëren met tablets tijdens de
les geschiedenis

PROMOTOR
LIES HAMAL
ANNE-CATHERINE QUETIN
OPVOEDKUNDE

BIEKE MOTTART
PAV - GESCHIEDENIS
ACADEMIEJAAR 2016-2017

Voorwoord

Voor mijn eindwerk koos ik voor een onderwerp dat vandaag de dag op veel aandacht kan rekenen binnen het onderwijs: inspelen op verschillen tussen leerlingen met behulp van tablets. Het leek me interessant om hier verder onderzoek naar te doen. Daar komt echter heel wat bij kijken. Gelukkig kon ik op de steun van een aantal personen rekenen.

Ik wil graag mijn promotoren mevrouw Hamal en mevrouw Quetin heel erg bedanken voor de ondersteuning en de tips die zij mij gegeven hebben bij het maken van dit eindwerk. Daarnaast wil ik ook de Provinciale Secundaire School Diepenbeek en Campus HAST Katholiek Onderwijs Hasselt bedanken om mij de kans te bieden om het lesmateriaal uit dit eindwerk te mogen uittesten.

Tenslotte wil ik mijn ouders, mijn zussen en vrienden bedanken die me steeds bijgestaan hebben tijdens deze hele opleidingsperiode.

Veel leesplezier!

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Deel 1: verkennend onderzoek 'Differentiëren met tablets tijdens de les geschiedenis	7
1 Onderzoeksvraag	7
2 Differentiatie tijdens de les geschiedenis	7
2.1 <i>Wat is differentiatie?</i>	7
2.2 <i>Waarom differentiëren?</i>	8
2.3 <i>Soorten differentiatie</i>	8
2.3.1 Extern en intern	8
2.4 <i>Hoe kan je differentiëren in de klas?</i>	10
2.4.1 Observatie van de klas en de individuele leerling	10
2.4.2 Detecteren van noden	11
2.4.3 Differentiatievormen kiezen	12
2.5 <i>Differentiatievormen</i>	12
2.5.1 Divergerende en convergerende differentiatie	12
2.5.1.1 Divergerend	13
2.5.1.2 Convergerend	14
2.5.2 Differentiatie op niveau van inhoud, proces en product.....	14
2.5.3 Tempo-, niveau- en interesseverschillen tussen leerlingen	15
2.5.4 Leerstijl en leerprofiel	16
3 Tablets in het onderwijs	17
3.1 <i>Wat is een tablet?</i>	17
3.2 <i>Welke mogelijkheden biedt een tablet om te differentiëren in het onderwijs?</i>	17
3.2.1 Divergerend.....	17
3.2.2 Convergerend.....	17
3.2.3 Inhoud	18
3.2.4 Proces.....	18
3.2.5 Product.....	18
3.2.6 Tempo	19
3.2.7 Niveau	19
3.2.8 Interesse.....	20
3.2.9 Leerstijl en leerprofiel	20
3.2.10 Beginsituatie.....	20
3.2.11 Taal	21
3.3 <i>Didactisch model</i>	21
3.3.1 Het TPACK-model	21
3.3.2 Differentiatie, integratie en inclusie realiseren met tablets: een didactisch model	22
4 Het vak geschiedenis	24
4.1 <i>Eindtermen</i>	24
4.2 <i>Leerplannen</i>	24
4.3 <i>Handboeken</i>	24
Deel 2: ontwerponderzoek	26
5 Lesmateriaal de middeleeuwse stad	26
5.1 <i>Interview</i>	26
5.2 <i>Observatie</i>	26
5.3 <i>Eerste versie lesmateriaal: Pinterest</i>	27
5.3.1 Omschrijving.....	27

5.3.2	TPACK toegepast op de lessenreeks	27
5.3.2.1	Vakinhoud	28
5.3.2.2	ICT	28
5.3.2.3	Didactiek	28
5.3.3	Evaluatie	30
5.3.4	Conclusie	31
5.4	<i>Alternatieve tools</i>	31
5.4.1	Formative	31
5.4.2	Classkick	31
5.4.3	Conclusie	31
5.5	<i>Tweede versie lesmateriaal: Classkick</i>	32
5.5.1	Omschrijving	32
5.5.2	TPACK toegepast op de lessenreeks	34
5.5.2.1	Vakinhoud	34
5.5.2.2	ICT	34
5.5.2.3	Didactiek	34
5.5.3	Evaluatie	36
5.5.4	Conclusie	37
	Besluit	39
	Literatuurlijst	40
	Bijlagen	43
	Bijlage 1: eindtermen	43
	Bijlage 2: leerplannen	45
	Bijlage 3: Interview m.b.t. differentiatie in de Provinciale Secundaire School Diepenbeek	51
	Bijlage 4: korte omschrijving lessenreeks middeleeuwse stad versie 1	54
	Bijlage 5: Werkbladen	61
	Bijlage 6: korte omschrijving lessenreeks middeleeuwse stad versie 2	78

Inleiding

Differentiatie in de les kan tegenwoordig op steeds meer aandacht rekenen. Uit onderzoek blijkt dat het door leerkrachten als belangrijk wordt ervaren om doormiddel van differentiatie alle leerlingen kansen te bieden. Er zijn echter nog een aantal struikelblokken bij de toepassing ervan (Hermes, 2016).

In de les geschiedenis betekent dit dat de leraar voor een grote uitdaging staat. Met slechts één à twee uur per klas, per week zien geschiedenisleerkrachten een erg grote groep leerlingen passeren (Hermes, 2016).

Hoe kan de geschiedenisleraar dan toch vormgeven aan differentiatie? Dat is het uitgangspunt van deze bachelorproef. Door gebruik te maken van de tablet wordt er in dit onderzoek geprobeerd om de struikelblokken tijdens het differentiëren in een geschiedenisles te vergemakkelijken.

Tablets raken immers steeds meer ingeburgerd in het onderwijs en we kunnen er niet meer omheen. Ze kunnen ook een hulpmiddel zijn tijdens het differentiëren. Verschillende apps bieden mogelijkheden om zeer gericht individueel te werken met een leerling of net in te spelen op grotere groepen.

In het eerste deel van deze bachelorproef wordt de algemene theorie rond differentiatie besproken. Daarnaast komen de mogelijkheden van de tablet op vlak van differentiatie en de specifieke noden voor het vak geschiedenis aan bod.

Het tweede deel is een praktisch gedeelte, waarin de mogelijkheden van differentiatie met de tablet worden toegepast in een lessenreeks over 'Het leven in de middeleeuwse stad'. De doelgroep waarop dit gericht is, is de tweede graad ASO en TSO.

Deel 1: verkennend onderzoek ‘Differentiëren met tablets tijdens de les geschiedenis

1 Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag: ‘**Hoe kan je op verschillende manieren differentiëren in het vak geschiedenis met behulp van tablets?**’ wordt uitgewerkt in de vorm van lesmateriaal. Het lesonderwerp waarvoor werd gekozen, is ‘Het leven in de middeleeuwse stad’. In het lesmateriaal zijn er verschillende vormen van differentiatie met de tablet terug te vinden, die een aanzet kunnen zijn om ook bij andere lesonderwerpen te gebruiken. Om dit tot stand te brengen, werd er eerst een literatuurstudie gedaan. Meer informatie hierover is terug te vinden in de volgende hoofdstukken.

2 Differentiatie tijdens de les geschiedenis

2.1 Wat is differentiatie?

Een klas vol identieke leerlingen bestaat niet. Elke leerling is anders. Om op deze verschillen in te spelen, is differentiatie het sleutelwoord. Om te differentiëren dient er ingespeeld te worden op talenten, taal, interesses of leerprofielen, prikkel je de leerprocessen van je leerlingen en leren ze krachtiger (Struyven, 2015). Zoals blijkt uit bovenstaande definitie vormt de diversiteit tussen leerlingen in een klasgroep de basis van differentiatie. Er dient dus eerst te worden vastgesteld wat de verschillen zijn tussen leerlingen met betrekking tot leren. Sommige leerlingen zijn bijvoorbeeld snel weg met het oplossen van een opdracht, terwijl anderen hiervoor meer tijd nodig hebben. De ene leerling werkt graag in groep, terwijl een andere leerling liever zelfstandig aan een opdracht werkt. Er zijn ook leerlingen die veel interesse hebben voor het vak wiskunde, terwijl anderen dit te theoretisch vinden. (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

Bij differentiatie ligt de nadruk op deze verschillen tussen de leerlingen. Vanderhoeven (2008, p. 19) omschrijft differentiatie als volgt “Het positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen met het oog op het grootst mogelijke leerrendement voor elke leerling”. Het gaat dan vooral over verschil in leerlingkenmerken zoals “intellectuele begaafdheid, geslacht, leeftijd, ontwikkelingsfase, interesse, motivatie, leerstijl, werktempo, socio-economische status, ...” (Struyven, K., Coubergs, C., Engels, N. & Gheysens, K., 2015, p. 19).

Bovendien zijn er ook leerlingen met zeer specifieke onderwijsbehoeften. Dit begrip verwijst naar de ondersteuning die bepaalde leerlingen specifiek nodig hebben om zo goed mogelijk aan de onderwijsactiviteiten te kunnen deelnemen. Het zijn m.a.w. noden die extra zijn, naast hetgeen dat alle leerlingen nodig hebben om goed onderwijs te genieten. Iedere leerling heeft zijn of haar eigen specifieke onderwijsbehoefte(n), die kunnen veranderen na verloop van tijd. Meestal is het mogelijk om de ondersteuning van specifieke onderwijsbehoeften te laten aansluiten bij meerdere leerlingen, omdat de behoeften van leerlingen op elkaar lijken. Afgezien daarvan zijn er ook leerlingen waarvan de onderwijsbehoeften zodanig afwijken dat het niet vanzelfsprekend is dat ze automatisch profiteren van de ondersteuning die de leerkracht aan de rest van de groep biedt (M-decreet, 2015).

Deze specifieke onderwijsbehoeften kunnen o.a. toegeschreven worden aan: één of meerdere functiebeperkingen op mentaal, psychisch, lichamelijk of zintuiglijk vlak, beperkingen bij het uitvoeren van activiteiten en persoonlijke en externe factoren (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

Een voorbeeld van een specifieke onderwijsbehoefte is een leerling met een taalachterstand. Dit ligt dikwijls aan de basis voor een veel diepgaandere achterstand. Leerlingen hebben taal immers nodig om zich uit te drukken, lesteksten te begrijpen, enzovoort. Taalremediëring is daarom in sommige gevallen een goede optie. Een ander voorbeeld zijn leerlingen met leerstoornissen, zoals dyslexie, dyscalculie, dysorthografie, ... Deze kunnen de schoolprestaties van leerlingen belemmeren, ongeacht het niveau van de intelligentie. Ondanks dat deze leerlingen mogelijk over dezelfde capaciteiten beschikken als hun klasgenoten, kunnen ze niet op dezelfde manier leerinhouden beheersen (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

Verder wordt in de definitie van Bade en Bult (1981) net de nadruk gelegd op de maatregelen die men bij differentiatie kan nemen. "Onder differentiatie verstaan we al de maatregelen in het onderwijs die inspelen op verschillen tussen de leerlingen" (Blade & Bult, in Struyven, 2015, p. 19). Doordat de leerkracht inspeelt op de verschillende noden van de individuele leerling, zorgt hij dus voor differentiatie.

2.2 Waaron differentieren?

Differentiëren zorgt voor een grotere betrokkenheid van alle leerlingen en niet enkel van de gemiddelde leerling. De leerkracht creëert immers een omgeving, waarin keuzes van elke leerling van betekenis zijn en waarin leerlingen zelf de verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen individuele keuzes. Bovendien geeft de leraar hierdoor de leeromgeving op zo een manier vorm dat het voor alle leerlingen mogelijk wordt om de leerdoelen die vooropgesteld werden te bereiken. Differentiëren is dus een vereiste om een krachtige leeromgeving vorm te geven (Orye & Quetin, 2013 - 2014). Bovendien sluit het nauw aan bij de principes van Universal Design for Learning (UDL). Het is een methode waarmee de leraar de lessen toegankelijker en uitdagender maakt voor alle leerlingen. De leraar zorgt er m.a.w. voor dat in een diverse groep leerlingen elke leerling zoveel mogelijk leerkansen krijgt. UDL is gebaseerd op drie principes: het aanbieden van informatie op meerdere manieren, leerlingen op verschillende manieren laten aantonen wat ze geleerd hebben en leerlingen zo sterk mogelijk bij de les betrekken. Door gedifferentieerd te werken, kan de leraar rekening houden met deze principes (Klasse, 2015).

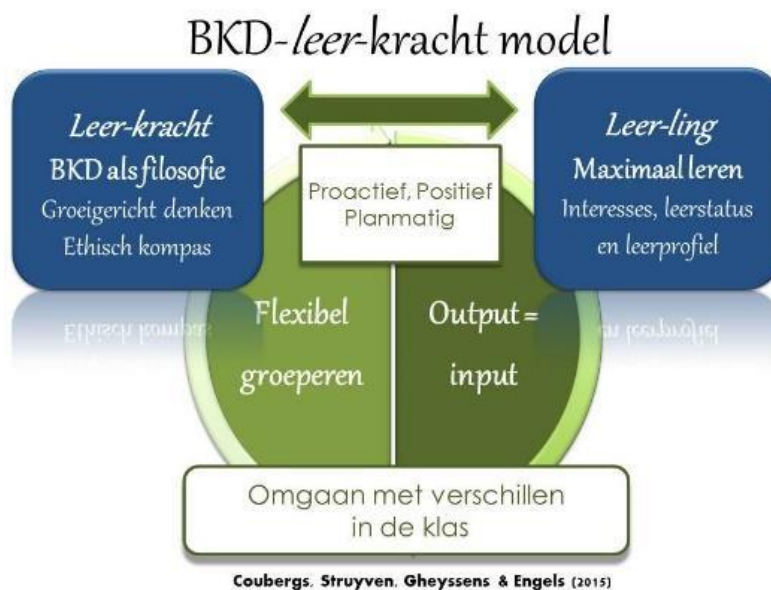
2.3 Soorten differentiatie

2.3.1 Extern en intern

In de literatuur onderscheiden we verschillende soorten differentiatie. Wanneer men spreekt van externe differentiatie, gaat het over alle maatregelen die genomen worden om te differentiëren in groeperingsvorm. De keuze voor een bepaalde school is hier een voorbeeld van. Per slot van rekening wordt een school dikwijls gekozen omwille van interesse of mogelijkheden. Het schooltype of de studierichtingen die aangereikt worden, zijn hier ook aan verbonden (bv. (buiten)gewoon, gemeenschaps- of katholiek onderwijs, Freinet, ...). Ook worden leerlingen bij de start van het schooljaar verdeeld aan de hand van hun niveau of hun leeftijd. Kortom, we kunnen externe differentiatie definiëren als "maatregelen die genomen kunnen worden op niveau van de school, scholengroep of onderwijsstructuur" (Bade & Bult, in Bonte, 2014-2015, p.6).

Daarnaast is er ook sprake van binnenklas- of interne differentiatie. Dit heeft te maken met differentiëren binnen een bepaalde klas. Er zijn namelijk heel wat verschillen tussen leerlingen uit eenzelfde klas. De leraar heeft de opdracht om op deze verschillen in te spelen.

Het BKD-leer-kracht model (Struyven, K., Coubergs, C., Engels, N. & Gheysens, K., 2015) geeft weer hoe de leraar praktisch kan omgaan met binnenklasdifferentiatie. Dit model is gebaseerd op volgende definitie: *“binnenklasdifferentiatie is het proactief, positief en planmatig omgaan met verschillen (interesses, leerstatus en leerprofiel) tussen leerlingen in de klas, met het oog op het grootst mogelijke leerrendement voor elke leerling in functie van motivatie, leerwinst en leerefficiëntie”* (Struyven et al., 2015. p. 20). De termen proactief, positief en planmatig wijzen er op dat leraren vooraf rekening moeten houden met wat zich kan voordoen in de klas en niet ondoordacht gaan handelen. Daarnaast dienen de lesactiviteiten bewust gepland en aangepakt te worden en dienen verschillen tussen leerlingen als een meerwaarde te worden gezien. In het model wordt binnenklasdifferentiatie ook gezien als een basisfilosofie: de leraar die differentieert, heeft vertrouwen in de capaciteiten van de leerlingen. Verder is het doel om het leren voor elke leerling te vergemakkelijken. Hiervoor is het noodzakelijk dat de leraar de verschillen tussen de leerlingen in aanmerking neemt. In het model wordt er een onderscheid gemaakt tussen interesses, leerstatus en leerprofiel. Deze items worden later besproken binnen deze literatuurstudie.

Afbeelding 1: Het BKD-leer-kracht model (Struyven, K., Coubergs, C., Engels, N. & Gheysens, K., 2015, p. 21).

In deze bachelorproef ligt de focus echter op interne differentiatie met behulp van tablets. Vandaar werd er gekozen om 'het didactisch model om differentiatie, integratie en inclusie te realiseren met tablets' van Tablio (2015) te gebruiken, aangezien zij onderzoek verrichten naar gepersonaliseerd leren met tablets. De terminologie verschilt van het BKD-leer-kracht model, maar de inhoud sluit er nauw op aan. Aangezien het laatst vernoemde model een recente kijk geeft op binnenklasdifferentiatie werd dit toch kort besproken.

2.4 Hoe kan je differentiëren in de klas?

Er zijn verschillende mogelijkheden om te differentiëren in de klas. Hieraan zijn immers niet veel regels verbonden, dus kan een leerkracht heel creatief met differentiatie omgaan. De essentie blijft wel om in te spelen op de specifieke noden van de individuele leerling om zo het leerrendement en/ of de motivatie zo goed mogelijk te kunnen verhogen (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

Er kan gesteld worden dat leerkrachten die differentiëren een dubbele opdracht hebben. Alle leerlingen moeten namelijk het minimumprogramma afwerken en daarnaast maximaal hun mogelijkheden kunnen ontwikkelen en hierin trachten rekening te houden met interesses en de leerstijl van de leerlingen. (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

De toepassing van het differentiëren, kan in elke fase van onderwijs gebeuren. Dit kan voor de doelstellingen, beginsituatie, leerinhouden, werkvormen, verwerking, begeleiding en evaluatie. Denk bijvoorbeeld aan de verschillende vormen van evaluatie: schrijf- en spreekoefeningen, profolio's, groepswerken, ... Door in het evalueren te zorgen voor variatie creëert de leraar ruimte voor de inbreng van elke leerling. Een ander voorbeeld is dat de leerkracht lesinhouden in verschillende vormen kan aanbieden. Hij kan gebruikmaken van teksten, schema's, diagrammen, video's, foto's, ... Tijdens werkvormen kan de leraar leerlingen die opdrachten goed onder de knie hebben zelf aan de slag laten gaan en leerlingen die nog instructies nodig hebben begeleiden (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

Om het differentiëren in de klas goed te laten verlopen, zijn drie stappen noodzakelijk:

- Observatie van de klas en van de individuele leerling;
- Detecteren van noden;
- Selecteren en uitvoeren van de geschikte differentiatievormen (eventueel bijsturen).

Vooraf de laatste stap, het selecteren en uitvoeren van de geschikte differentiatievormen, zal in deze bachelorproef aan bod komen.

2.4.1 Observatie van de klas en de individuele leerling

Ten eerste is het erg belangrijk om de beginsituatie zo goed mogelijk in te schatten voor er werkelijk gedifferentieerd wordt. In de beginsituatie van een klas gaat de leraar kijken naar elementen die invloed hebben op het verloop en de resultaten van leerprocessen (De Corte, 1990). Dat kunnen situationele factoren zijn, bijvoorbeeld het lokaal, de media, de temperatuur, ... Daarnaast zijn er ook interpersoonlijke kenmerken die kunnen meespelen: de sfeer tussen de leerlingen, de verhouding tussen de leerlingen en de leerkracht of de schoolsfeer. Ten laatste zijn er nog de intrapersonlijke kenmerken. Dit gaat over de kenmerken van de leerling zelf: karakter, meisje/ jongen, gezinstoestand, motivatie, leerstijl, ... Wat betreft differentiatie wordt er dus vooral naar intrapersonlijke kenmerken gekeken (Timmermans, 2004).

Daarnaast kan er in de beginsituatie reeds aandacht geschonken worden aan bijvoorbeeld niveauverschillen tussen leerlingen. De leerkracht kan met andere woorden hieruit afleiden welke leerlingen sterker zijn en welke leerlingen zwakker zijn. De leraar kan uit de beginsituatie

ook afleiden welke leerstijlen leerlingen hanteren. Welke leerlingen zijn bijvoorbeeld eerder toepassingsgericht of welke leerlingen zijn eerder reproductiegericht? (Timmermans, 2004).

Een andere factor die men in de beginsituatie kan bepalen is de motivatie van leerlingen. 'In welke mate zijn leerlingen gemotiveerd voor de lessen en hebben de leerlingen een gevoel van welbevinden in de klas?', zijn vragen die de leraar zich hierbij kan stellen. In de zelfdeterminatietheorie wordt duidelijk dat er drie belangrijke uitgangspunten zijn om tot intrinsieke motivatie te komen: competentie, autonomie en relatie. De leraar kan dus differentiëren op het vlak van motivatie door structuur te bieden. De leerling krijgt een overzicht van wat van hem wordt verwacht. Ook het stimuleren en ondersteunen van autonoom gedrag is van belang. Dit is de mate waarin de leerling eigen keuzes kan maken en het gevoel krijgt dat hij hierin wordt ondersteund. Als laatste speelt ook het tonen van betrokkenheid op de leerlingen mee. Welke interesses hebben leerlingen en wat speelt zich allemaal af in de klas? (De Boer, 2015).

Uit de beginsituatie kan de leraar bovendien het taalniveau van de leerlingen afleiden. Niet elke leerling bezit evenveel taalvaardigheden. In het vak geschiedenis wordt heel vaak gebruikgemaakt van tekstmateriaal. Om op talige verschillen in te spelen, dient de leraar dus rekening te houden met de moeilijkheidsgraad van de teksten, de lengte van een tekst en ook eventuele extra ondersteuning bij het begrijpend lezen (Putseys, et. al., 2016).

Indien de leerkracht een beeld heeft geschetst over de beginsituatie, kunnen er doelstellingen worden opgesteld. Doelstellingen dienen niet enkel te worden afgestemd op de 'gemiddelde leerling', maar ook op leerlingen die niet in deze groep kunnen worden ingedeeld. Dit doet de leerkracht door breed te observeren (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

2.4.2 Detecteren van noden

Uit de vorige stap, het observeren, heeft de leerkracht heel wat informatie kunnen inwinnen over de leerlingen die in zijn klas zitten. Dit is echter niet voldoende. Ook de noden van de leerling dienen gedetecteerd te worden. Deze noden stroken met verschillende niveaus. Enerzijds zijn er kenmerken die met de cognitieve en anderzijds met de affectieve ontwikkeling te maken hebben. Tot het cognitieve aspect behoort onder andere: prestatieniveau, leertempo, intelligentie, leerstijl, wijze van informatieverwerking en probleemoplossend vermogen. Het affectieve aspect verwijst naar kenmerken zoals interesse, motivatie, zelfperceptie, creativiteit en zelfstandigheid (Orye & Quetin, 2013 - 2014).

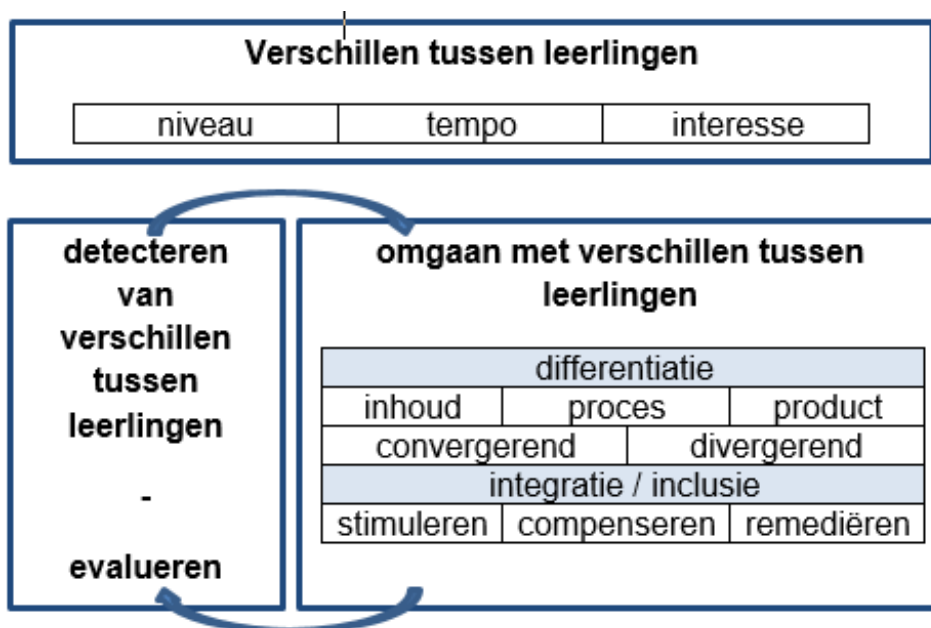
2.4.3 Differentiatievormen kiezen

Als laatste stap dient de leerkracht een passende differentiatievorm te kiezen om in te spelen op de noden van de leerling.

2.5 Differentiatievormen

In het volgende hoofdstuk worden mogelijke differentiatievormen besproken. Afbeelding 1 illustreert deze differentiatievormen (Tablio, 2015). Hierin wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen enerzijds divergerende en convergerende differentiatie. Binnen convergerende en divergerende differentie kan men nog andere differentiatievormen onderverdelen, namelijk differentiatie op niveau van inhoud, proces en product. Anderzijds wordt het inspelen op tempo-, niveau- en interesseverschillen tussen leerlingen aangehaald. Er wordt ook rekening gehouden met leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (integratie/inclusie). Dit laatste onderdeel wordt niet opgenomen in deze bachelorproef, omdat het onderzoek anders te uitgebreid wordt.

Er wordt daarnaast wel kort ingegaan op differentiatie op basis van beginsituatie en leerstijl en leerprofiel.

Afbeelding 2. Het algemeen kader voor het inspelen op verschillen en de diverse vormen van differentiatie (Tablio, 2015, p. 6).

2.5.1 Divergerende en convergerende differentiatie

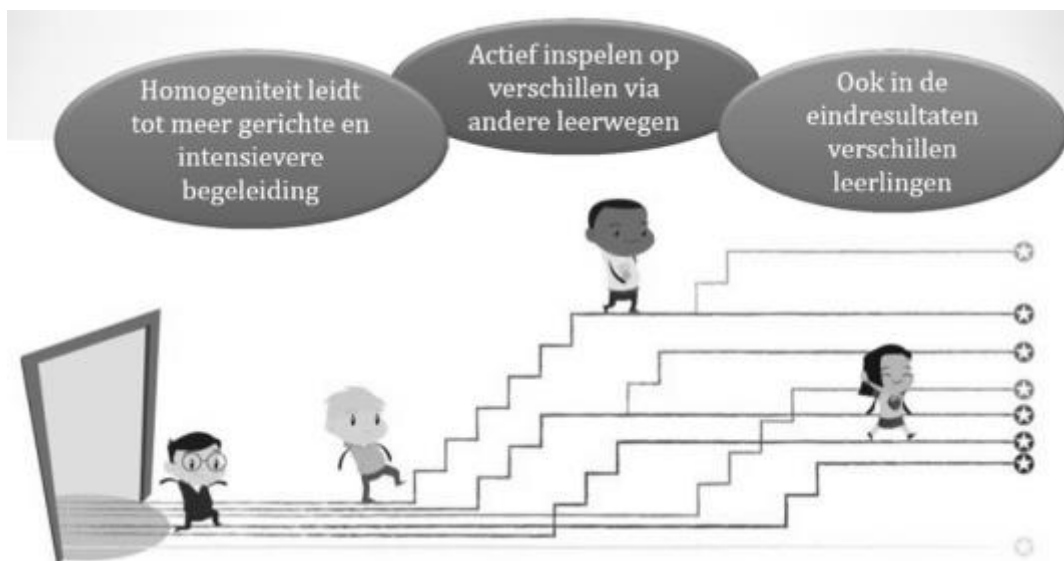
Binnen de interne differentiatie kunnen we twee vormen onderscheiden, namelijk divergerende en convergerende differentiatie.

2.5.1.1 Divergerend

“Divergerende werkvormen zijn gericht op het omgaan met verschillen tussen leerlingen via individualisatie (bv. keuzedifferentiatie, aansluitend bij interesses) en/ of homogene groepen op basis van niveau, tempo of interesse” (Struyven et al., 2013, p. 28).

Als de leraar divergerend te werk gaat, probeert hij optimaal in te gaan op verschillen tussen leerlingen door deze verschillen weg te werken. Dit kan door kleine groepen te vormen of individueel met leerlingen aan de slag te gaan. Zo krijgen leerlingen ondersteuning die afgestemd is op hun individuele leerbehoeften. Een soort van maatwerk dus (Rosius, 2014 – 2015).

Op onderstaande afbeelding wordt divergerende differentiatie weergegeven. In de beginfase zijn de verschillen tussen de leerlingen nauwelijks merkbaar. Daar komt verandering in wanneer de leerkracht met een aangepaste werkvorm iedereen aan het werk zet. Na een tijdje zullen de onderlinge verschillen groter worden (Bonte, 2014 – 2015).

Afbeelding 3. De schematische weergave van divergerende differentiatie (Struyven et al., 2015, p. 38).

Enkele voorbeelden van divergerende werkvormen zijn geïndividualiseerde taken, contractwerk, hoekenwerk, co-teaching, peer tutoring en extra (gedifferentieerde) instructie (Struyven et al., 2013). Dit zijn allemaal werkvormen waarin je een leerling een aangepaste taak of extra ondersteuning kan geven, bijvoorbeeld wanneer sommige leerlingen de vorige les afwezig waren of wanneer ze een gedeelte van de vorige les nog niet zo goed onder de knie hebben (Bonte, 2015).

2.5.1.2 Convergerend

Wanneer men gebruikmaakt van convergerende werkvormen, probeert de leraar de verschillen tussen leerlingen in een positief daglicht te stellen. Hierbij wordt daarom gekozen voor een heterogene groepssamenstelling, waarin leerlingen samenwerken en er wordt ingespeeld op verschillen door een goed gekozen rolverdeling (Rosius, 2014 – 2015). Leerlingen worden dus ingedeeld in een groep, waarin ze elkaars verschillen net nodig hebben om een goed eindresultaat te bekomen. Verschillen zijn hierin duidelijk waarneembaar.

Dit biedt een aantal voordelen. Ten eerste zijn leerlingen genoodzaakt om met elkaar te overleggen. Hierdoor leggen ze de les in eigen woorden uit en moeten leerlingen samenwerken. Als de leraar elke leerling een specifieke taak toebedeeld, kan hij hierop inspelen. Hij zet leerlingen er immers toe aan om actief mee te werken door iedereen een specifieke opdracht te geven. De leraar kan hierin eventueel rekening houden met de verschillende interesses van de leerlingen. Verder wordt er geen onderscheid gemaakt tussen sterke en zwakke leerlingen. Alle leerlingen leren hierdoor heel wat bij en juist zwakkere leerlingen gaan beter scoren (Bonte, 2014 – 2015).

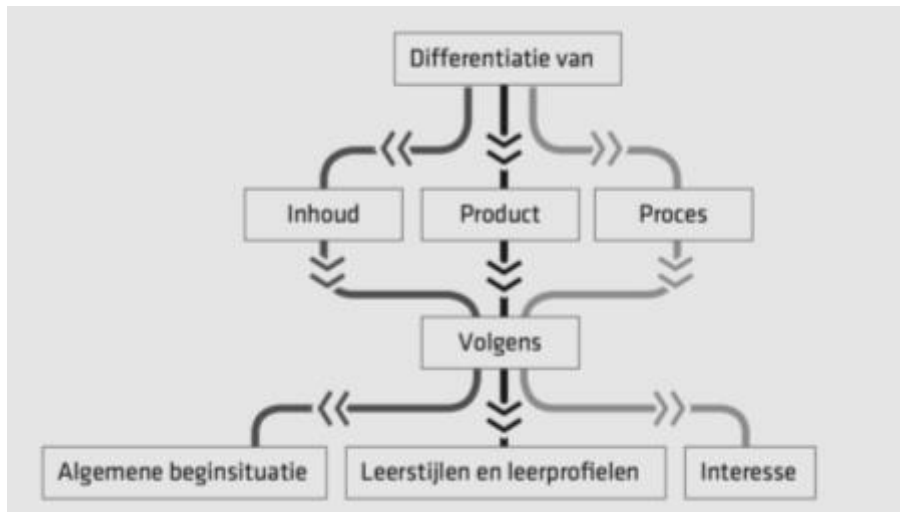

Afbeelding 4. De schematische weergave van convergerende differentiatie (Struyven et al., 2015, p. 39).

Werkvormen die vooral worden toegepast bij convergerende differentiatie zijn “projectmatige, onderzoeksgerichte en probleemgestuurde werkvormen en daarnaast ook het werken met casussen” (Struyven, et. al., 2013, p. 29).

2.5.2 Differentiatie op niveau van inhoud, proces en product

Als leerkracht binnen een klasgroep, kan je op verschillende manieren op maat van alle leerlingen werken. Tomlinson (1999) maakt het onderscheid tussen differentiatie op het niveau van de inhoud, het product en het proces (Tomlinson, in Struyven et. al., 2013).

Afbeelding 5. De schematische weergave van de 'differentiated classroom' (Tomlinson, in Struyven, 2013, p. 26).

Ten eerste onderscheiden we differentiatie op vlak van de inhoud. Bepaalde leerinhouden zijn voor de ene leerling makkelijk toegankelijk, maar voor een andere leerling net niet. Leerinhouden kunnen daarom aangepast worden in functie van belangstelling, leerstijl, ontwikkelingsniveau en werktempo van de leerlingen (Tomlinson, in Struyven et. al., 2013).

Een leerkracht kan ook differentiëren op vlak van proces. Dit is de weg die leerlingen afleggen en de leeractiviteiten die ze uitvoeren. Verschillende werk- of presentatievormen, hulpmiddelen en materialen kunnen ertoe bijdragen om de leerlingen te ondersteunen en hen te helpen (Rosius, 2014-2015).

Wanneer de leraar differentieert op vlak van product, krijgen de leerlingen de mogelijkheid om te verschillen in leerprestaties of leerresultaten. Zo kunnen leerlingen laten zien dat ze de vooropgestelde doelen bereikt hebben. Ook in de beoordeling is het belangrijk om rekening te houden met de verschillen tussen leerlingen. Niet enkel beoordelen op het eindproduct, maar ook permanente opvolging is noodzakelijk (Rosius, 2014 - 2015).

2.5.3 Tempo-, niveau- en interesseverschillen tussen leerlingen

Zoals eerder al werd beschreven, kan differentiatie inspelen op heel wat verschillen in leren tussen leerlingen. Ook verschillen in kennis en intellectuele mogelijkheden kunnen daarbij op veel aandacht rekenen. Wanneer hierin wordt gedifferentieerd, wordt dit taak- of niveaudifferentiatie genoemd. Niveau staat dan voor het prestatieniveau van de leerlingen binnen hun schoolse carrière (Bade & Bult, Peeters, Van Loock & Laevers, in Struyven et al., 2013).

Naast niveau- of taakdifferentiatie bestaat er ook tempodifferentiatie. Dit heeft betrekking tot de verschillen in leersnelheid. Sommige leerlingen werken snel, andere leerlingen hebben meer tijd nodig. Door hierin te differentiëren, kunnen leerlingen op hun eigen tempo doelen bereiken (Struyven et al., 2013).

Ten slotte onderscheiden we nog keuzedifferentiatie. Op basis van interesses, capaciteiten, verdere studiekeuzes, enzovoort, krijgen leerlingen de mogelijkheid om bepaalde vakken en/of opdrachten te kiezen en andere te laten vallen. Dit heeft als voordeel dat deze vakken en/

of opdrachten beter aansluiten bij de interesses van leerlingen, wat intrinsiek motiverend werkt (Tablio, 2015).

2.5.4 Leerstijl en leerprofiel

Elke leerling verwerkt en verwerft de lessen op zijn eigen manier. De ene leerling geeft bijvoorbeeld liever de theorie schematisch weer, terwijl een andere leerling liever een samenvattende tekst maakt. Ook hier kan je als leerkracht rekening mee houden.

De leerkracht kan de leerlingen zelf methodes aanreiken om de leerstof te verwerken, bijvoorbeeld het maken van een mindmap of het aanduiden van belangrijke woorden in een tekst. De leraar geeft leerlingen dan kansen om te beslissen wat voor hen de meest bruikbare methode is. Dit kan ook gelinkt worden aan differentiatie op niveau van proces (Bonte, 2014 – 2015).

Jan Vermunt (2012) maakt hierin een onderscheid tussen vier soorten leerstijlen met telkens een gepaste begeleidingsstijl. In de volgende tabel wordt dit samengevat met een aantal voorbeelden van bijpassende werkvormen.

Leerstijl	Gewenste begeleidingsstijl	Voorbeelden werkvormen
Betekenisgericht	Docentonafhankelijk	Spreekbeurt, webquest
Toepassingsgericht	Participerend	Rollenspel, casussen
Reproductiegericht	Overtuigend	Onderwijsleergesprek, zelftoetsen
Ongericht	Directief	Hoorcollege, demonstratie

Afbeelding 6. De schematische weergave van leerstijl, begeleidingsstijl en enkele werkvormen (Meel, 2013, p. 10).

Bij de betekenisgerichte leerstijl zijn de leerlingen echt gemotiveerd en geïnteresseerd in de inhoud. Hierbij is de taak van de leraar vooral het geven van begeleiding aan de leerlingen. Bij de tweede stijl, de toepassingsgerichte, is het doel om de leerstof in nieuwe situaties toe te passen. De leerkracht dient in dit geval zijn aandacht te vestigen op het leerproces (Bonte, 2014 – 2015).

Leerlingen die doorgaans de leerstof reproduceren, zijn meestal niet gemotiveerd. Ze leren vaak iets vanbuiten en maken dus gebruik van de reproductiegerichte leerstijl. Degenen die de ongerichte leerstijl aanwenden, zitten op school omdat het moet en leren voor een toets omdat het van hen verwacht wordt. De leerkracht probeert in de eerste plaats om de lessen zo goed mogelijk over te brengen. Daarnaast is het in dit geval erg belangrijk dat deze leerlingen succeservaringen beleven. Met als doel dat ze een andere leerstijl zullen toepassen (Bonte, 2014 – 2015).

“Een leerkracht differentieert op basis van leerprofiel als hij leerlingen de keuze geeft over hoe ze demonstreren het geleerde te beheersen (bv. dagboek, video, presentatie, rollenspel, verhalen, projectgebaseerd leren, ...)” (Corley, 2005, p. 9). Het gaat hier m.a.w. over hoe het resultaat van het leren op verschillende manieren getoond kan worden. Dit hangt samen met differentiëren op basis van product, waarbij ook wordt gekeken of leerlingen bij het eindresultaat de vooropgestelde doelen hebben bereikt. (Bonte, 2014 – 2015).

3 Tablets in het onderwijs

Tabletonderwijs komt steeds meer naar voren in het huidige onderwijs. Op deze manier kunnen leerlingen zowel op school en indien nodig thuis les volgen via de tablet. De tablet vervangt bovendien steeds vaker de schoolboeken, maar er zijn ook mogelijkheden met betrekking tot differentiatie aan verbonden.

3.1 Wat is een tablet?

De definitie van een tablet is: een draagbare computer met een aanraakgevoelig scherm. Via dit aanraakscherm kan de tablet bestuurd worden. Door middel van een 'onscreen' toetsenbord en vingerbewegingen kan de tablet gebruikt worden voor video's, foto's, tekstverwerking, spellen, internet en nog vele andere toepassingen. De tablet is een vrij recente computervorm en is een opvolger van netbooks/ laptops en smartphones (Tabletguide, 2013).

3.2 Welke mogelijkheden biedt een tablet om te differentiëren in het onderwijs?

In deze literatuurstudie wordt nagegaan hoe leraren kunnen differentiëren met behulp van een tablet. Voor elke differentiatievorm opgenomen in onderdeel 1.5 worden een aantal mogelijkheden van de tablet en de bijhorende apps aangeboden die het differentiëren voor de leraar kunnen vergemakkelijken.

3.2.1 Divergerend

Via de tablet kunnen sterkere leerlingen zelfstandig verbeter sleutels scannen en verder werken terwijl de leraar ondersteuning geeft aan leerlingen die de leerinhoud nog niet goed beheersen. Wanneer zwakke leerlingen extra tijd nodig hebben om de leerstof te beheersen, kunnen sterkere leerlingen via de tablet instructiefilmpjes maken voor deze leerlingen (Tablio, 2015).

Qr-reader

iMovie (instructiefilmpjes)

3.2.2 Convergerend

Via de tablet kunnen leerlingen samenwerken aan een groepswerk. Aan de hand van hun talenten kiezen de leerlingen voor het deel van de opdracht dat ze op zich willen nemen: het maken van verslagen, het opstellen van een fotodagboek of Twitterverslag, het vinden en samenvatten van informatie, ... (Tablio, 2015).

Twitter

Book creator (fotodagboek)

3.2.3 Inhoud

De leraar kan instructiefilmpjes of instructiefiches maken om de inhoud voor leerlingen toegankelijker te maken. De leerlingen kunnen dit raadplegen via qr-codes. Bovendien hebben leerlingen via de tablet de mogelijkheid om heel gevarieerd lesmateriaal te raadplegen: afbeeldingen, video's, schema's, ... Ook binnen de app Classkick kan er zeer uiteenlopend lesmateriaal worden toegevoegd (Tablio, 2015).

Classkick

QR-reader

Screencast-o-matic (instructiefilmpjes)

3.2.4 Proces

Deze instructiefiches en -filmpjes kunnen ook dienen als procesdifferentiatie. Leerlingen kunnen de fiches gebruiken wanneer ze extra ondersteuning nodig hebben tijdens hun leerproces. Ook kunnen leerlingen bepalen hoeveel tijd ze aan een opdracht willen besteden en hoe vaak ze een instructie wil herbeluisteren of herbekijken (Tablio, 2017).

Diverse leermaterialen, zoals filmpjes, artikelen, Twitter, reportages, tekst, discussiefora ... die via de tablet makkelijk raadpleegbaar zijn, kunnen ook binnen procesdifferentiatie de leerlingen ondersteunen (Tablio, 2015).

QR-reader

Screencast-o-matic

Show Me (instructiefilmpjes)

3.2.5 Product

Door de grote variëteit aan apps kunnen leerlingen elk op een andere manier tonen dat ze eenzelfde leerinhoud verworven hebben. Bij een presentatie kunnen leerlingen kiezen hoe ze

dit willen uitwerken: een Pinterestbord, een digitale poster, een stopmotion-filmpje, ... (Tablio, 2015).

Pinterest

Glogster

Stop motion

3.2.6 Tempo

Zoals in de vorige onderdelen al werd vermeld, kunnen leerlingen instructiefilmpjes op eigen tempo doorlopen. In apps zoals Classkick blijft het materiaal bovendien ook thuis voor de leerlingen ter beschikking. Zo kunnen ze op elk moment het materiaal raadplegen en het eventueel op voorhand al doornemen. Via apps als Socrative of Edpuzzle krijgen leraren bovendien zicht op de tijd die leerlingen nodig hebben om aan een opdracht te werken en kunnen ze hier verder op inspelen (Tablio, 2015). Daarnaast kunnen sterke leerlingen ook zelf instructiefilmpjes maken. De leerlingen die moeilijkheden hebben met de les in kwestie kunnen de uitleg van de medeleerling bekijken (Tablio, 2017).

Classkick

Socrative

Edpuzzle

Explain Everything

3.2.7 Niveau

Via Socrative en Edpuzzle kan de leerkracht ook persoonlijke aandachtspunten van de leerlingen in kaart brengen en doormiddel van verschillende vraagjes het niveau van de leerlingen bepalen. Ook Nearpod biedt mogelijkheden om tijdens de les te polsen naar het niveau van de leerlingen. De leerlingen kunnen via deze app de presentatie van de leraar meevolgen op hun tablet. De leraar kan aan de presentatie interactieve opdrachten toevoegen, zoals een quiz, poll, meerkeuzevraag, ... Dit versterkt de betrokkenheid in de les (Tablio, 2017).

Socrative

Edpuzzle

Nearpod

3.2.8 Interesse

Een lesonderwerp kan je vaak in verschillende thema's opdelen, bijvoorbeeld oorzaken en gevolgen of cultureel en economisch, Stel hierover verschillende onderzoeksvragen op in de vorm van een filmpje. Door dat filmpje achter een relevante afbeelding te plaatsen, kan je de leerlingen laten kiezen welk onderdeel ze het interessantst vinden om rond te werken in de les (Tablio, 2017). Aurasma is een app die je hiervoor kunt gebruiken. Met behulp van Thinglink kan je informatie op verschillende plaatsen op een afbeelding aanduiden, bijvoorbeeld in de vorm van tekst, een filmpje of een link naar een andere website. Door informatie op de afbeelding toe te voegen, kan je de leerlingen uitdagen om meer te weten te komen over het onderwerp van dat beeld (Tablio, 2017).

Aurasma

Morfo

Thinglink

3.2.9 Leerstijl en leerprofiel

Met een tablet kan je de ene leerling een filmpje laten maken en de andere een tekst laten screenen en hiervan een mindmap laten maken. Zo speel je in op hun verschillende leerstijlen (Tablio, 2015).

Popplet (mindmaps)

Powtoon (filmpjes)

3.2.10 Beginsituatie

Aan de hand van tools als Kahoot, Socrative, Padlet, ... kan je verschillende vraagjes opstellen om te polsen naar de voorkennis van leerlingen.

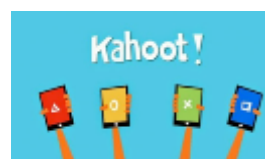
Met ClassDojo kan je leerlingen d.m.v. feedback met punten belonen voor positief gedrag. Zo kan de leraar de leerlingen motiveren (Tablio, 2015).

ClassDojo

Padlet

Kahoot

3.2.11 Taal

Zoals eerder reeds vermeld werd, kan je met behulp van Thinglink op een afbeelding bepaalde onderdelen aanduiden en hier verdere informatie bij plaatsen. Door tekst en afbeeldingen te combineren, kan je bepaalde begrippen of informatie uit teksten makkelijk visueel maken. Ook via Book creator kunnen tekst, spraakopnames en afbeeldingen gecombineerd worden als ondersteuning op vlak van taal. Met Classkick kunnen leerlingen er dan weer voor kiezen om vraagjes te beantwoorden via geschreven tekst of door het antwoord in te spreken (Tablio, 2017).

Thinglink

Book Creator

Classkick

3.3 Didactisch model

3.3.1 Het TPACK-model

Afbeelding 7. Het TPACK-model (Tablio, 2015, p. 8).

Het TPACK-model (Koehler en Mishra, 2009) werd ontwikkeld om het integreren van ICT in het onderwijs makkelijker te laten verlopen. TPACK staat voor Technological Pedagogical Content Knowledge (Tablio, 2015).

Het TPACK-model is opgebouwd uit de drie onderdelen: vakinhoud (Content Knowledge), didactiek (Pedagogical Knowledge) en ICT (Technological Knowledge). Belangrijk in dit model is dat leraren begrijpen hoe de drie bouwstenen ‘vakinhoud, didactiek en ICT’ met elkaar samenhangen en dit niet als afzonderlijke onderdelen bekijken. TPACK neemt aan dat leraren weten hoe het komt dat bepaalde leerinhouden moeilijk of makkelijk te leren zijn en hoe ICT de leerlingen kan helpen om moeilijkheden in de loop van het leerproces te overwinnen. Er

moet daarom balans en samenhang zijn tussen inhoud, techniek en didactiek. Dan pas kan ICT succesvol worden ingezet (Tablio, 2015).

Content Knowledge (CK) staat voor feiten, concepten, theorieën, ... binnen een bepaald vakgebied, maar ook kennis over hoe een vakgebied zich verruimt. Onder Pedagogical Knowledge (PK) valt de wijze waarop de leerlingen leren, de toepassing van leermiddelen, klassenmanagement, evalueren van leerlingen en de voorbereiding en uitvoering van lessen. Door vakinhoudelijke en didactische kennis samen te brengen, kan de leraar leerlingen helpen om een beter begrip van de lesinhoud te krijgen. Technological Knowledge (TK) is kennis van media. Dit kunnen de klassiekere media zijn zoals het schoolbord of de overheadprojector, maar ook moderne media, zoals het digibord, het internet en de tablet (Fisser, 2015).

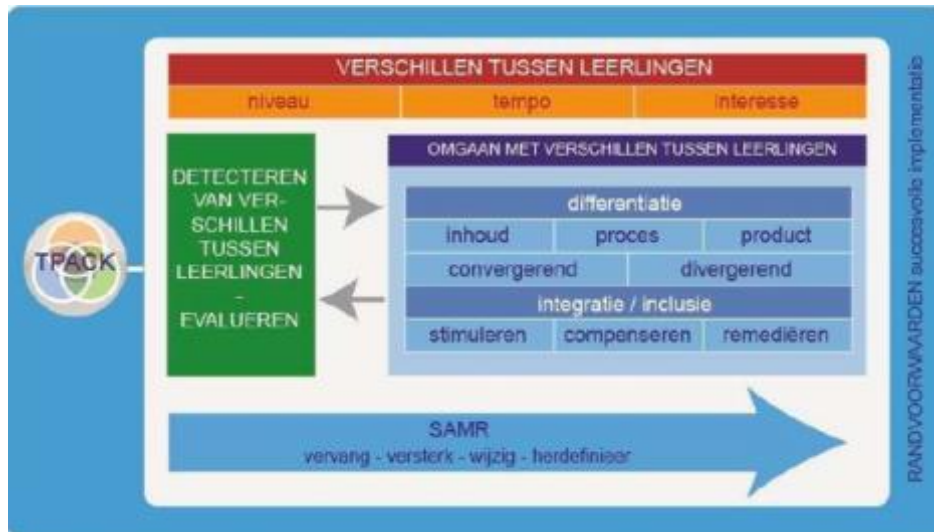
Verder maakt men een onderscheid tussen de geïntegreerde componenten Pedagogical Content Knowledge (PCK), Technological Pedagogical Knowledge (TPK) en Technological Content Knowledge (TCK). Pedagogical Content Knowledge is de kennis die de leraar nodig heeft om een goede les op te bouwen en de leerlingen kennis en vaardigheden bij te brengen, m.a.w. de vakdidactiek. Technological Pedagogical Knowledge is kennis over hoe ICT zo goed mogelijk kan worden ingezet om de lessen didactisch en organisatorisch vlot te laten verlopen. Technological Content Knowledge houdt in dat leraren inzien dat ze niet enkel moeten beschikken over kennis van de vakinhoud, maar ook weten wanneer ICT geschikt is om de lessen begrijpelijker over te brengen (Fisser, 2015).

Naast de kennis van vakinhoud, didactiek en technologie is het belangrijk om oog te hebben voor een aantal andere aspecten, zoals de kennis van de doelgroep, school, infrastructuur en omgeving. Dat wijst er op dat de leraar altijd rekening moet houden met de specifieke situatie, waarin ICT toegepast wordt. In het TPACK-model wordt dit weergegeven door de context-cirkel (Fisser, 2015).

Dit didactisch model wordt in dit onderzoek ingevuld door de P (differentiatie), de C (het leven in een middeleeuwse stad) en de T (tablet) samen te brengen.

3.3.2 Differentiatie, integratie en inclusie realiseren met tablets: een didactisch model

Bovenstaande informatie werd door Tablio in 2015 gebundeld in een didactisch model. Dit model biedt de mogelijkheid om verschillen tussen leerlingen te detecteren en ermee om te gaan. Ook wordt het TPACK-model hieraan toegevoegd om de kwaliteit van ICT-toepassingen in te schatten. De SAMR-schaal die in dit kader wordt weergegeven, is niet van toepassing binnen dit onderzoek. Het dient immers om aan te geven hoe differentiatie met behulp ICT het onderwijsleerproces verandert. Dit wordt niet onderzocht binnen deze bachelorproef. Tenslotte geeft het didactisch model van Tablio ook aan dat leraren rekening moeten houden met enkele randvoorwaarden, zoals het belang van een goed WiFi-netwerk, de verschillen tussen tabletmerken, het belang van goede basiskennis en –vaardigheden van tablets, ... (Tablio, 2015).

Afbeelding 8. Didactisch model: differentiatie, integratie en inclusie realiseren met tablets (Tablio, 2015, p. 3).

In 2017 ontwikkelde Tablio een vernieuwd didactisch model met als basis het BKD-leerkracht model. Aangezien deze bachelorproef in 2016 gestart is, kon dit model nog niet worden toegepast.

4 Het vak geschiedenis

Naast een literatuurstudie komt in deze bachelorproef ook lesmateriaal voor het vak geschiedenis aan bod. Hierin wordt gedifferentieerd met behulp van tablets. Het onderwerp van dit lesmateriaal is 'Het leven in een middeleeuwse stad.' Dit hoofdstuk schetst reeds een beeld van de eindtermen en leerplannen die hierop van toepassing zijn. Daarnaast wordt ook ingegaan op de informatie over het leven in een middeleeuwse stad die in enkele handboeken terug te vinden is.

4.1 Eindtermen

“Eindtermen zijn minimumdoelen die leerlingen op een bepaald ogenblik moeten bereiken (bv. op het einde van een graad in het secundair onderwijs). Er zijn eindtermen en ontwikkelingsdoelen op het gebied van: kennis, inzicht, attitudes en vaardigheden” (Eindtermen en ontwikkelingsdoelen. Geraadpleegd op 20 januari 2016 via <http://onderwijs.vlaanderen.be/nl/eindtermen-en-ontwikkelingsdoelen>).

De eindtermen die van toepassing zijn op het lesmateriaal uit deze bachelorproef zijn terug te vinden in bijlage 1: eindtermen.

4.2 Leerplannen

“Alle erkende Vlaamse onderwijsinstellingen en Nederlandstalige onderwijsinstellingen in Brussel zijn verplicht (een) door de overheid goedgekeurd leerplan(nen) te volgen. In een leerplan moeten de eindtermen en ontwikkelingsdoelen die de overheid vastlegt, op herkenbare wijze worden opgenomen. In het leerplan kan het schoolbestuur doelen die het uitdrukkelijk voor zijn leerlingen formuleert, toevoegen. Dat kan zowel vanuit het eigen opvoedingsproject als vanuit de eigen visie op het vak. Bovendien moet er voldoende ruimte zijn voor de inbreng van scholen, leraren(teams) en leerlingen” (Leerplannen. Geraadpleegd op 20 januari 2016 via onderwijs.vlaanderen.be/leerplannen).

Een overzicht van de leerplandoelstellingen uit het VVKSO, het GO! En het OVSG, die van toepassing zijn op het lesmateriaal 'het leven in een middeleeuwse stad' zijn terug te vinden in bijlage 2: leerplannen.

4.3 Handboeken

In de handboeken geschiedenis kan worden vastgesteld dat differentiatie aanwezig is op vlak van afwisseling tussen visueel, tekstueel en audiovisueel materiaal (bv. verschillende afbeeldingen, filmpjes, lesteksten of schematische voorstellingen worden aangeboden). Ook worden er naast de basisoefeningen uitbreidingsoefeningen aangeboden (differentiatie op niveau van het product). Daarnaast bieden sommige handboeken ook instructiefiches aan om bijvoorbeeld bronnen te ontleden.

Inhoudelijk is er over het leven in de middeleeuwse stad heel wat materiaal beschikbaar. Dit wordt echter wel opgedeeld in verschillende lessen, vaak o.b.v. historisch domeinen.

Zo is er voor het sociale domein in de handboeken van Historia, Janus en Pionier een les terug te vinden over de sociale verhoudingen in de steden. De verschillende standen (geestelijken, adel en boeren) komen hierin aan bod.

In het handboek Janus is er ook een les terug te vinden over middeleeuwse steden en handel. Hierin worden de steden in onze eigen gewesten worden besproken (bv. Gent). Daarnaast zijn zowel het uitzicht van de stad als het economische leven onderdelen van deze les. Als uitbreiding is er een informatieopdracht over besmettelijke ziektes die in steden voorkwamen. Ook in de leerwerkboeken van Pionier komt dit uitgebreid aan bod in een hoofdstuk over het ontstaan van steden. Dit valt onder het socio-economische domein.

In Storia en Memoria Concreet worden het sociale en het economische domein in een les besproken, namelijk 'leven en werken binnen de stadsmuren'. De lakennijverheid en verschillende andere middeleeuwse beroepen vormen de basis van deze les. Daaropvolgend staat in Memoria een hoofdstuk over jaarmarkten in de tweede middeleeuwen. Als uitbreiding wordt ook in dit leerwerkboek het onderwerp 'besmettelijke ziektes' besproken.

Het culturele domein is in Memoria Concreet terug te vinden in een hoofdstuk over de christelijke middeleeuwse stad. Met andere woorden wil deze les duidelijk maken wat het betekende voor bewoners van een middeleeuwse stad om christen te zijn en hoe dit zich uitte binnen de stadsmuren. In de handboeken van Storia wordt dan weer aandacht besteed aan het onderwijs, de wetenschap en de literatuur, maar ook bouwkunst en schilderkunst worden vermeld.

De meeste handboeken bakenen bovendien duidelijk de lessen m.b.t. steden en macht af, het politieke vlak. Er wordt uitgelegd hoe het bestuur binnen de stad verliep en hoe de verstedelijking later tot spanningen leidde.

Deel 2: ontwerponderzoek

5 Lesmateriaal de middeleeuwse stad

In het ontwerponderzoek wordt alle informatie over het uitwerken van het praktijkprobleem weergegeven. Dit bestaat uit lesmateriaal over het leven in de middeleeuwse stad, waarin differentiatie m.b.v. de tablet wordt gebruikt. Het lesmateriaal is gebaseerd op verschillende opdrachten uit leerboeken geschiedenis. Daarnaast worden ook de beginsituatie en de voorafgaande interviews/ observaties geschetst.

5.1 Interview

Het lesmateriaal over het leven in de middeleeuwse stad, dat in de volgende onderdelen nog aan bod komt, werd als eerste uitgetest in de Provinciale Secundaire School in Diepenbeek bij mr. J-L. S. Om een duidelijk beeld te krijgen van de visie over differentiatie van de betrokken leerkracht, werd er om te beginnen een interview afgenomen. Verder was het ook de bedoeling om meer informatie te bekomen over de beginsituatie, zodat het differentiëren zo goed mogelijk kon worden afgestemd op de noden van de leerlingen. Hier heb ik echter geen verdere informatie over kunnen ontvangen. De leraar in kwestie vond het immers belangrijk dat elke leerkracht zelf de beginsituatie leert inschatten. Het interview is terug te vinden in bijlage 3: interview i.v.m. differentiatie in de Provinciale Secundaire School Diepenbeek.

5.2 Observatie

Voor het uittesten van de tweede versie van het lesmateriaal in Campus HAST katholiek onderwijs Hasselt heb ik zelf de leerlingen geobserveerd om zo goed mogelijk op de beginsituatie te kunnen inspelen. Hieronder wordt kort beschreven wat mijn bevindingen waren bij deze observaties.

De eerste klas die geobserveerd werd was 3STW1 (sociale en technische wetenschappen, TSO). Dit is een klas van acht leerlingen, waarvan zes meisjes en twee jongens. De leerlingen hebben weinig interesse in het vak geschiedenis. Het niveau ligt in deze klas ook erg laag. Ze hebben nood aan veel sturing van de leerkracht, die regelmatig de leerstof dient te herhalen, waardoor het tempo soms wat lager ligt. De leerlingen hebben wel een beetje voorkennis over de middeleeuwse stad, aangezien ze hierover al een stukje les hebben gehad. De leerlingen kijken graag van het lesonderwerp af en verstoren soms de les door te babbelen. De leraar moet dus zorgen voor duidelijke afspraken, ook voor het gebruik van de tablets. In deze klas bevindt zich een meisje met autisme. Ze durft weinig te zeggen. Soms stelt ze wel vragen, maar wanneer de leraar deze beantwoordt, durft ze niet aan te geven wanneer ze het nog steeds niet begrepen heeft. Daarnaast is er ook een jongen met ADHD. Hij is snel afgeleid en vindt het moeilijk om zich lang op dezelfde taak te concentreren. De sfeer in de klas is goed. De leerlingen kunnen goed met elkaar overweg en hebben respect voor mekaar. Verder beschikken de leerlingen allemaal over een iPad. Het klaslokaal is voorzien van een laptop, beamer, smartboard en een whiteboard.

De andere klas die geobserveerd werd is 3TW (techniek-wetenschappen, TSO). Deze klas bestaat uit zeven leerlingen, waarvan vijf meisjes en twee jongens. Deze leerlingen hebben een beetje interesse voor het vak geschiedenis. Ook zij hebben reeds een stukje voorkennis

over de middeleeuwse stad. In deze klas zitten een aantal sterke leerlingen, maar ook drie leerlingen waarvan het niveau voor het vak geschiedenis wat zwakker is. Zij hebben bijvoorbeeld meer uitleg nodig bij het interpreteren van bepaalde bronnen. Het is een hele rustige maar aangename klas. Dit creëert een zeer aangename sfeer, waarin de leerlingen respectvol zijn t.o.v. mekaar en van de leerkracht. In deze klas zit ook een meisje met autisme. Zij durft de leerkracht aan te spreken en aan te geven wanneer iets onduidelijk is. Ze heeft wel veel nood aan structuur. Daarnaast zit er ook een OKAN-leerling in deze klas. Het is een jongen van Turkse afkomst, die sinds twee jaar in België woont. Hij kan zich mondeling redelijk goed uitdrukken. Al moet hij soms even nadenken over de juiste woordkeuzes. Schriftelijk kan hij zich ook goed uitdrukken, maar hij maakt nog vaak schrijffouten. Het interpreteren van teksten vindt hij moeilijker, omdat hier veel woorden in staan die hij niet vaak gebruikt. Hier heeft hij dus ondersteuning bij nodig. Ook deze leerlingen beschikken elk over hun eigen iPad. In het klaslokaal bevindt zich ook een laptop, beamer, smartboard en een whiteboard.

5.3 Eerste versie lesmateriaal: Pinterest¹

5.3.1 Omschrijving

De eerste versie van het lesmateriaal werd uitgewerkt met Pinterest. Pinterest is een online prikbord, waarop foto's, video's, links, ... kunnen geplaatst worden. Voor het thema de middeleeuwse stad zijn er vier mappen met bronnenmateriaal op Pinterest terug te vinden: sociaal, cultureel, politiek en economisch. Ze sluiten dus aan bij de historische domeinen.

De leerlingen worden hiervoor in vier groepen ingedeeld. Dit kan op basis van interesses of capaciteiten. Elk groepje krijgt een document met vraagjes over het betreffende historisch domein. Dit document kunnen de leerlingen terugvinden via een QR-code op Pinterest en daarna invullen op hun tablet a.d.h.v. de app Adobe Reader. Met behulp van het bronnenmateriaal op Pinterest kunnen de leerlingen alle informatie verzamelen, die ze nodig hebben om de vragen in het document te beantwoorden.

Nadat de leerlingen alle informatie verzameld hebben, kunnen ze aan het tweede deel van de opdracht beginnen. De leerlingen dienen een samenvatting te maken van alle informatie die ze verworven hebben en dit creatief te verwerken met behulp van de tablet. Dat kan bijvoorbeeld een poster, een filmpje of een infografiek zijn.

Deze opdracht kan nog verder uitgebreid worden, doordat de leerkracht de groepjes opnieuw verdeelt, zodat in elk groepje een leerling aanwezig is die een van de vier domeinen vertegenwoordigt. De leerlingen kunnen hun creatieve verwerking van hun domein aan elkaar presenteren m.b.v. de creatieve opdracht die ze maakten en zo de nodige informatie uitwisselen.

De beknopte omschrijving van het lesmateriaal, eindtermen, leerplandoelstellingen, ... is ook terug te vinden in bijlage 4. De werkblaadjes die gebruikt werden, zijn terug te vinden in bijlage 5.

5.3.2 TPACK toegepast op de lessenreeks

Het TPACK-model (Koehler en Mishra, 2009) werd ontwikkeld om het integreren van ICT in het onderwijs makkelijker te laten verlopen. TPACK staat voor Technological Pedagogical

¹ Het Pinterestbord is terug te vinden via volgende link:
<https://www.pinterest.com/bieke3/>

Content Knowledge en bestaat uit de drie kennisdomeinen: vakinhoud (Content Knowledge), didactiek (Pedagogical Knowledge) en ICT (Technological Knowledge).

5.3.2.1 Vakinhoud

De vakinhoud in dit lesmateriaal is de middeleeuwse stad, die voor alle historische domeinen besproken wordt (politiek, economisch, sociaal en cultureel). Het politieke onderdeel vergt bijvoorbeeld meer vakinhoudelijke kennis, dan bijvoorbeeld het culturele domein waar andere historische vaardigheden van toepassing zijn. Hier kan de leraar rekening mee houden tijdens het differentiëren.

5.3.2.2 ICT

Op dit vlak wordt gebruikgemaakt van de tablet en hoofdzakelijk van Pinterest om het bronnenmateriaal te raadplegen. Adobe Reader wordt gebruikt voor het invullen van de documenten op de tablet.

5.3.2.3 Didactiek

Het didactische onderdeel verwijst naar het differentiatiegedeelte. In de Pinterestborden komen verschillende vormen van differentiatie voor, waarvan er hier enkele vormen besproken worden.

Inhoud

Doorheen de verschillende opdrachten bevindt zich soms extra uitleg of een tip voor leerlingen die meer nood hebben aan ondersteuning op inhoudelijk vlak.

2. De Keure:

Lees het tekstje uit de Standaard Encyclopedie in de reacties bij beeld 1 op Pinterest en beantwoord de vragen.

TIP: vind je het tekstje op Pinterest een beetje ingewikkeld? Scan dan deze QR-code voor een verduidelijking. Of bekijk het filmpje bij beeld 2 op Pinterest.

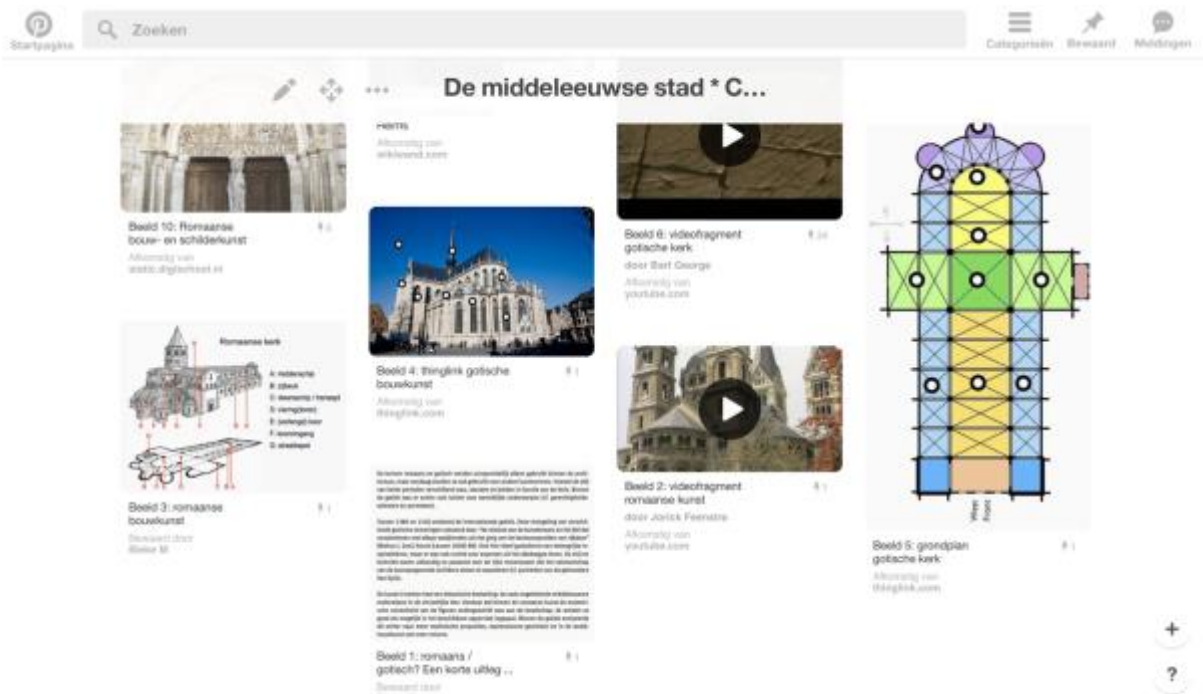

Afbeelding 9. Voorbeeld inhoudelijke differentiatie.

Proces

Via deze tabletopdracht kunnen de leerlingen zelf de tijd bepalen die ze aan de verschillende vragen willen besteden. Dit kan bijvoorbeeld wanneer ze een filmpje nogmaals willen herbekijken of een instructie opnieuw willen raadplegen. Via Pinterest is al dit materiaal steeds

ter hun beschikking. Daarnaast is er ook een grote diversiteit aan filmpjes, teksten, kaarten, ...

Afbeelding 10. Voorbeeld procesdifferentiatie.

Product

Bij de creatieve verwerking van deze opdracht kunnen leerlingen zelf kiezen hoe zij dit willen invullen. Via verschillende apps kunnen leerlingen dus laten zien hoe ze eenzelfde leerinhoud hebben verworven, bijvoorbeeld met een digitale poster, een stopmotion-filmpje, een infografiek, ...

Glogster

Stop motion

Tempo

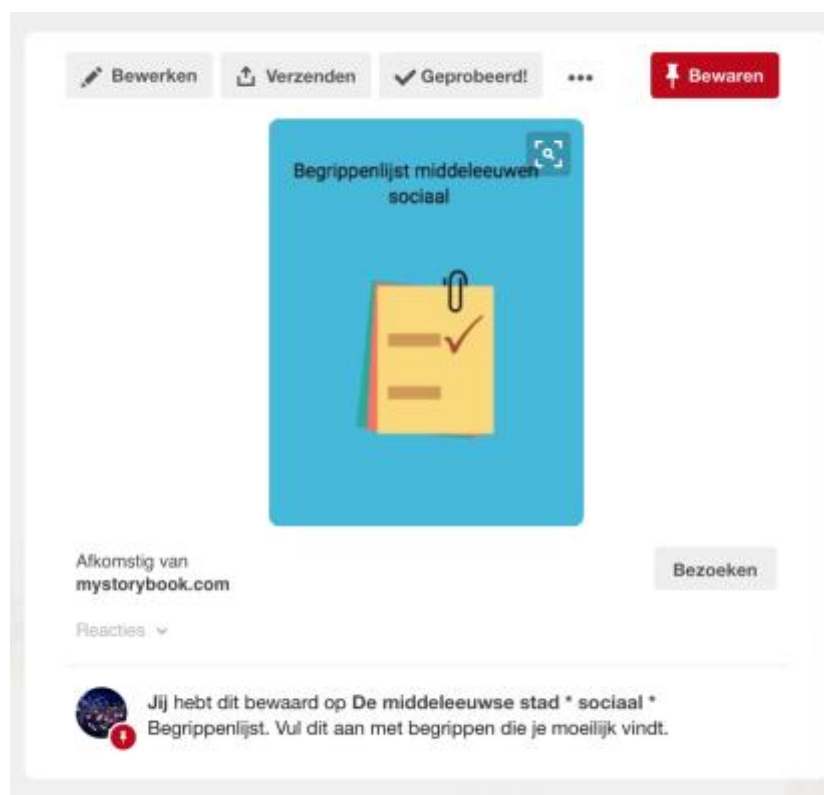
Zoals in de vorige onderdelen al werd vermeld, kunnen leerlingen de bronnen op het Pinterestbord op eigen tempo doorlopen. Leerlingen die niet alle informatie uit een filmfragment hebben meegekregen, kunnen het opnieuw afspelen. Leerlingen die tijd over hebben, kunnen de overige opdrachten oplossen.

Leerstijl en leerprofiel

De leerlingen kunnen kiezen hoe ze het lesmateriaal creatief willen verwerken. Ze kunnen dus zelf beslissen welke vorm van uitwerken het beste bij hun leerprofiel past. Dit kan door het ontwerpen van een creatieve poster, een prezi, een infografiek, ...

Taal

Via My Story Book kunnen de leerlingen begrippen die ze moeilijk vinden, opslaan in een online woordenboek. Ze kunnen er in eigen woorden hun uitleg bij plaatsen en een afbeelding toevoegen om het begrip te verduidelijken.

Afbeelding 11. Voorbeeld My Story Book.

5.3.3 Evaluatie

J-L. S., de leerkracht van de klas waar het lesmateriaal werd uitgetest, was tevreden over de les op inhoudelijk en technisch vlak. De instructies in het document en het gebruik van Pinterest waren duidelijk voor de leerlingen. De informatiezoekopdracht is gevarieerd. Er kan eventueel nog meer variatie in de vragen worden toegepast.

Als leraar had ik nu meer ruimte om de leerlingen te ondersteunen, die het nodig hadden. De leerlingen ondersteunden elkaar ook vaak zelf en gaven elkaar feedback.

Er was voldoende afwisseling tussen filmpjes, afbeeldingen, teksten, ... Maar er is nog meer ruimte om te differentiëren m.b.v. bijvoorbeeld instructiefilmpjes of bijvoorbeeld door het principe van flipping the classroom toe te passen. Zo kan er ook meer ingezet worden op de beginsituatie. Dit kan verder aangevuld worden in de herwerkte versie van het lesmateriaal.

Ook de lay-out kan nog aantrekkelijker gemaakt worden, zodat het materiaal meer motiverend en overzichtelijker is.

Ten laatste was het switchen tussen de verschillende apps Adobe Reader, Pinterest, YouTube, ... niet zo gemakkelijk in gebruik. Dit moet ingeperkt worden.

5.3.4 Conclusie

Inhoudelijk steekt het materiaal reeds goed in mekaar. Er is eventueel wel nog ruimte voor meer variatie in de opdrachten. Voor het ICT-gedeelte dient er nog onderzocht te worden of er nog andere alternatieven voor de Pinterestpagina zijn, die gebruiksvriendelijker zijn. Daarnaast kunnen er enkele tools toegevoegd worden die de differentiatie bevorderen.

5.4 Alternatieve tools

5.4.1 Formative

Formative is een feedbacktool. Op het platform kan je lesmateriaal en vragen uploaden, die je tijdens de lessen wilt gebruiken. Het lesmateriaal dat je uploadt, worden assignments genoemd. Hierin kunnen vragen, maar ook video's, afbeeldingen en tekst worden toegevoegd. De leerlingen kunnen deze bestanden op hun tablet openen en invullen. Wanneer de leerlingen aan de opdracht werken, kan de leraar live opvolgen aan welke opdrachten elke leerling aan het werken is en de leerlingen voorzien van feedback. Dit kan in de vorm van een cijfer (0-10) of via geschreven opmerkingen. De feedback wordt automatisch doorgestuurd naar de leerlingen, zodat ze eventueel hun antwoorden kunnen aanpassen. (Vernieuwonderwijs, 2016).

5.4.2 Classkick

Deze tool toont heel wat gelijkenissen met Formative. Classkick werkt volgens hetzelfde principe, waarbij je assignments kan uploaden en delen met de leerlingen. De leraar kan evenzeer de leerlingen live opvolgen en hen van feedback voorzien. Het grote verschil met Formative is dat leerlingen ook elkaar om hulp kunnen vragen, van feedback kunnen voorzien en elkaar ondersteunen tijdens de les als de leraar deze optie openstelt. Daarnaast is Classkick eerder gericht op het geven van geschreven feedback, terwijl Formative een uitgebreider puntensysteem heeft. Classkick biedt de leerlingen ook heel wat opties bij het invullen van de assignments. Zo kunnen leerlingen tekenen, schrijven, afbeeldingen uploaden, tekst inspreken, ... (Vernieuwonderwijs, 2016).

5.4.3 Conclusie

Classkick en Formative zijn vergelijkbare tools, waarmee je de leerlingen zelfstandig kan laten werken, maar ze toch goed kan opvolgen en van feedback voorzien. Classkick biedt echter meer beweropties die de leerlingen kunnen gebruiken wanneer ze aan de opdracht werken. Ze kunnen afbeeldingen, geluidsopnames, filmpjes, ... toevoegen. Formative heeft niet al deze

opties. Daarnaast kan er ook peer-to-peer feedback worden gegeven. Ook deze optie ontbreekt bij Formative, wat Classkick dus een interessantere app maakt om mee te differentiëren.

5.5 Tweede versie lesmateriaal: Classkick

5.5.1 Omschrijving

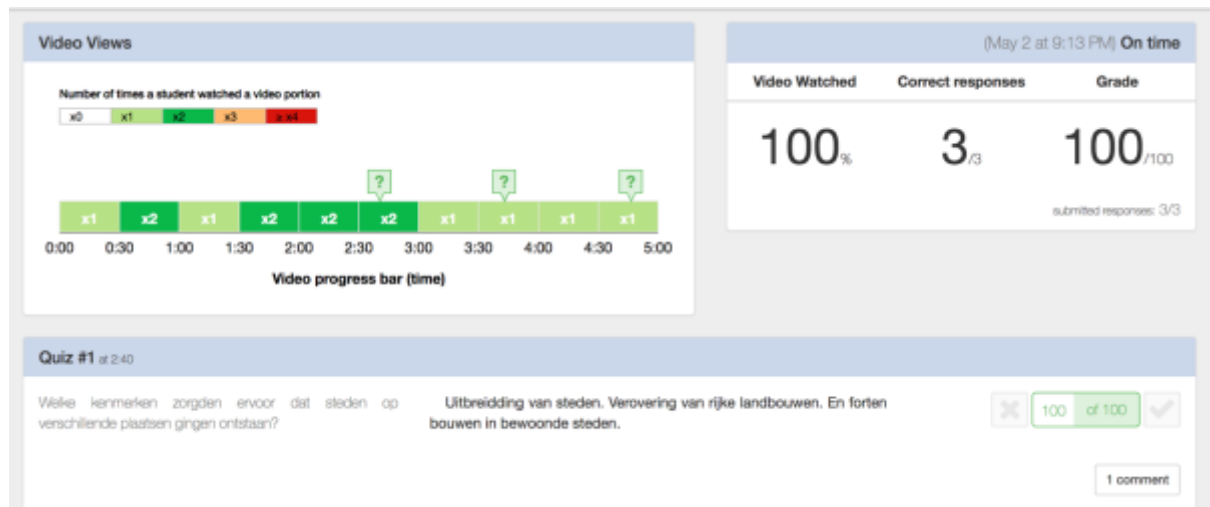
De tweede versie van het lesmateriaal werd uitgewerkt met Classkick. In deze app kon al het materiaal uit Pinterest, zoals foto's, filmpjes, websites, ... samengevoegd worden in een document met de opdrachten rond de verschillende historische domeinen.

De leerlingen werden opnieuw in vier groepen ingedeeld. Dit kan op basis van interesses of capaciteiten. Dat gebeurde ditmaal dankzij een filmpje² over het ontstaan van middeleeuwse steden dat de leerlingen voor aanvang van de les dienden te bekijken. Er werd m.a.w. gebruik gemaakt van het principe 'flipping the classroom'. Het filmpje moesten de leerlingen bekijken via de app Edpuzzle, waarin ze tijdens het bekijken van het fragment ook enkele vragen kregen. Het fragment zelf werd opgesteld aan de hand van Powtoon. De leerkracht kon zo reeds polsen naar de voorkennis van de leerlingen en de tijd die ze nodig hadden om de vragen op te lossen. Bovendien werd er ook gevraagd naar welke historisch domein hun interesse uitging. Op basis van deze informatie kan de leraar de leerlingen in groepjes verdelen.

STUDENT NAME	WATCHED	GRADE ▼	LAST SEEN	TURNED IN	RESET
Lara	✓	50 / 100	a month ago	On Time	🔄
Myrthe	✓	50 / 100	25 days ago	On Time	🔄
Amber	✓	50 / 100	24 days ago	Late	🔄
Dion	✓	67 / 100	a month ago	On Time	🔄
Dagmar	✓	83 / 100	25 days ago	On Time	🔄
Michelle	✓	100 / 100	a month ago	On Time	🔄
Sem	✓	100 / 100	a month ago	On Time	🔄
Britt	✓	100 / 100	25 days ago	On Time	🔄

Afbeelding 12. Overzicht van de scores van de leerlingen op Edpuzzle.

² <https://www.youtube.com/watch?v=LgTwfSRxCkM&t=160s>

Afbeelding 13. Overzicht scores en tijd per leerling op Edpuzzle.

In de les zelf krijgt elk groepje een code om op Classkick het document met vraagjes over het betreffende historisch domein te kunnen openen. Met behulp van het bronnenmateriaal dat de leerlingen terugvinden in hun document op Classkick, kunnen ze alle informatie verzamelen, die ze nodig hebben om de vragen te beantwoorden.

Tussentijds kregen de leerlingen ook de opdracht om te reflecteren over via een Padlet. Wat ging vlot? Wat verliep minder vlot? Dit mochten ze in kernwoorden noteren op de Padlet en mondeling verder toelichten tijdens een klassikale bespreking.³

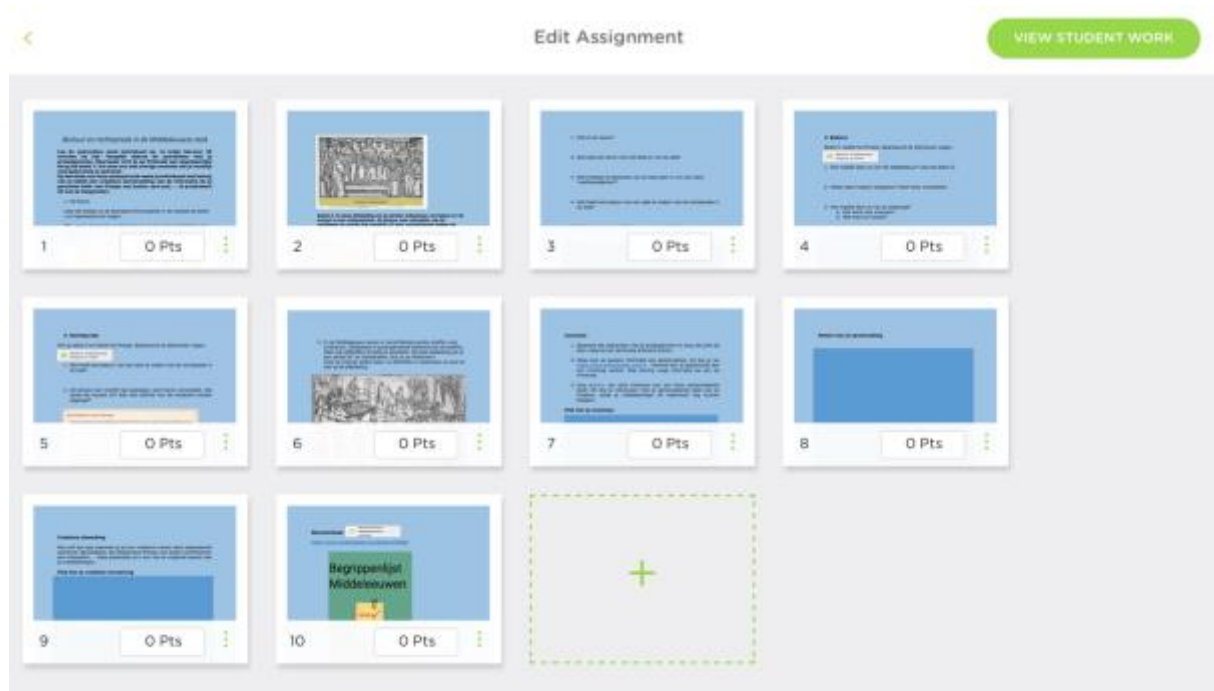
Nadat de leerlingen alle informatie verzameld hebben, kunnen ze aan het tweede deel van de opdracht beginnen. De leerlingen dienen een samenvatting te maken van alle informatie die ze verworven hebben en dit creatief te verwerken met behulp van de tablet. Dat kan bijvoorbeeld een poster, een filmpje of een infografiek zijn. Dit onderdeel gebeurt individueel en met een app naar keuze.

Deze opdracht kan nog verder uitgebreid worden, doordat de leerkracht de groepjes opnieuw verdeelt, zodat in elk groepje een leerling aanwezig is die een van de vier domeinen vertegenwoordigt. De leerlingen kunnen m.b.v. de tablet de creatieve verwerking van hun domein aan elkaar presenteren en de nodige informatie uitwisselen.

De beknopte omschrijving van het lesmateriaal, eindtermen, leerplandoelstellingen, ... is ook terug te vinden in bijlage 6. Via onderstaande codes kan je de Classkickversies van het lesmateriaal bekijken m.b.v. de website <https://app.classkick.com/>. Klik op student om in te loggen:

- J7D QQN: politiek;
- LY4 VI5: cultureel;
- DIQ UAG: sociaal;
- FF4 VQD: economisch.

³ Padlet: <https://padlet.com/biekemottart/nioaxwq126os>

Afbeelding 14. Voorbeeld Classkick.

5.5.2 TPACK toegepast op de lessenreeks

Het TPACK-model (Koehler en Mishra, 2009) werd ontwikkeld om het integreren van ICT in het onderwijs makkelijker te laten verlopen. TPACK staat voor Technological Pedagogical Content Knowledge en bestaat uit de drie kennisdomeinen: vakinhoud (Content Knowledge), didactiek (Pedagogical Knowledge) en ICT (Technological Knowledge).

5.5.2.1 Vakinhoud

De vakinhoud in dit lesmateriaal is de middeleeuwse stad, die voor alle historische domeinen besproken wordt (politiek, economisch, sociaal en cultureel). Het politieke onderdeel vergt bijvoorbeeld meer vakinhoudelijke kennis, dan bijvoorbeeld het culturele domein waar andere historische vaardigheden van toepassing zijn. Hier kan de leraar rekening mee houden tijdens het differentiëren.

5.5.2.2 ICT

Op dit vlak wordt gebruikgemaakt van de tablet en de app Classkick. Het filmpje dat de leerlingen voor aanvang van de les dienden te bekijken, werd gemaakt met de app Edpuzzle.

5.5.2.3 Didactiek

Het didactische onderdeel verwijst naar het differentiatiegedeelte. In de opdracht komen verschillende vormen van differentiatie voor, waarvan er verder enkele vormen besproken worden.

Inhoud

Bij de opdrachten worden soms verschillende bronnen aangeboden, zoals de keuze tussen een tekst en een video of tussen twee verschillende teksten. Aan andere opdrachten werd ook extra uitleg of een tip voorzien voor leerlingen die meer nood hadden aan ondersteuning op inhoudelijk vlak. Daarnaast werden er instructiefiches toegevoegd om leerlingen te ondersteunen bij het maken van de creatieve opdrachten.

Proces

Met behulp van Classkick kunnen de leerlingen werken op hun eigen tempo. Ze kunnen instructies opnieuw doornemen of video's herbekijken. Daarnaast hebben ze via deze app de mogelijkheid om feedback te vragen aan de leraar of aan klasgenoten tijdens en na de opdrachten. De leraar kan zo de begeleiding makkelijker verdelen over de leerlingen die het nodig hebben. Andere leerlingen kunnen zelfstandig verder werken. In Classkick werd bijvoorbeeld ook een verbeter sleutel van een opdracht toegevoegd met behulp van Thinglink. Leerlingen die vlot met de opdracht overweg kunnen, kunnen zelfstandig hun oplossingen vergelijken met de verbeter sleutel. De leraar kan zich zo richten op de leerlingen die nood hebben aan extra uitleg.

Product

Bij de creatieve verwerking van deze opdracht kunnen leerlingen zelf kiezen hoe zij dit willen invullen. Via verschillende apps kunnen leerlingen dus laten zien hoe ze eenzelfde leerinhoud hebben verworven, bijvoorbeeld met een digitale poster, een stopmotion-filmpje, een infografiek, ...

Tempo

Zoals eerder al werd beschreven kunnen leerlingen in Classkick zelf bepalen hoeveel tijd ze aan de verschillende opdrachten besteden. Ze kunnen al het gebruikte materiaal bovendien ook na de les raadplegen en eventueel de leerstof nog eens rustig overlopen. Daarnaast krijgt de leraar met behulp van Edpuzzle voor de aanvang van de les reeds zicht op de tijd die leerlingen nodig hebben om vragen op te lossen over de middeleeuwse stad. De leraar heeft op het begin van de les dus al een idee over het tempo waarop de leerlingen werken.

Niveau

Dankzij het filmpje dat de leerlingen voor aanvang van de les dienden te bekijken en waarbij ze enkele vragen moesten oplossen, kan de leerkracht reeds het niveau van de leerlingen voor de start van de les bepalen. Verder zijn er binnen het domein cultuur bijvoorbeeld uitbreidingsoefeningen voorzien voor leerlingen die erg sterk zijn in het vak geschiedenis. In het lesmateriaal dienen de leerlingen enerzijds opdrachten in verschillende niveaus (historische domeinen) te analyseren, anderzijds is er ook aandacht om leerlingen op eigen niveau iets creatiefs te laten uitwerken.

Leerstijl en leerprofiel

In sommige onderdelen krijgen de leerlingen de keuze uit verschillende bronnen, bijvoorbeeld een tekst of een filmpje. De ene leerling kan er dus voor kiezen om de vragen op te lossen d.m.v. een tekstfragment, terwijl de andere leerling meer informatie haalt uit beeldmateriaal. Verder kunnen leerlingen op verschillende manieren hun antwoorden invullen: door het

antwoord te typen, het in te spreken, via een afbeelding, ... De leerlingen kunnen de opdracht ook deels in groep vervullen en deels individueel. Via Classkick kunnen de leerlingen die dit nodig hebben wel nog steeds hulp inroepen van klasgenoten tijdens de individuele opdracht.

Interesse

Het historisch domein waarrond de leerlingen zullen werken, wordt vooraf bepaald door de leraar a.d.h.v. het flipping-the-classroom filmpje. Hierin wordt immers gevraagd naar de interesses van de leerlingen. Daarnaast kunnen de leerlingen o.b.v. interesses kiezen hoe ze de informatie die gevonden werd creatief willen verwerken.

Beginsituatie

Dit sluit aan bij de voorgaande informatie. Er wordt m.b.v. de app Edpuzzle namelijk een beeld geschetst van de beginsituatie op vlak van interesses, tempo en de voorkennis van de leerlingen.

Taal

Via My Story Book kunnen de leerlingen moeilijke begrippen bijhouden in een online woordenboek. Ze kunnen er in eigen woorden hun uitleg bij plaatsen en een afbeelding toevoegen om het begrip te verduidelijken. Voor zwakke lezers of voor leerlingen die taalproblemen ondervinden, kunnen teksten uit het lesmateriaal ook worden ingesproken in Classkick.

Convergerend

De leerlingen zijn verdeeld in groepjes op basis van de interesses die ze aangaven en de voorkennis waarover ze beschikken. Sterke en zwakke leerlingen werken samen, zodat ze elkaar binnen het groepswerk kunnen ondersteunen.

5.5.3 Evaluatie

De app Classkick biedt verschillende mogelijkheden om te differentiëren, zoals in het vorige onderdeel reeds werd beschreven. De app geeft ook meer structuur, aangezien de leerlingen minder tussen verschillende apps moeten switchen en er verschillende vormen van media in Classkick kunnen geplaatst worden. Ook de lay-out van Classkick is aangenamer, wat de opdracht meer motiverend maakt. De leerlingen hadden bovendien reeds gewerkt met deze app, wat het technische aspect vereenvoudigde.

Tijdens de les bleek wel dat het zelfstandig selecteren van informatie uit bronnen (vooral teksten) moeilijk blijft voor sommige leerlingen. De leerlingen waren niet altijd gemotiveerd om zelfstandig in een tekst naar informatie op zoek te gaan, ondanks dat er toch afwisseling voorzien werd in het bronnenmateriaal. Heel wat leerlingen hebben hier nog veel sturing nodig van de leraar. Die mogelijkheid tot bijsturing biedt Classkick wel. De leraar kan immers steeds meevolgen welke leerlingen vlot mee zijn met de opdrachten en welke leerlingen niet. De leerlingen kunnen via de app ook om feedback vragen en indien nodig deze feedback thuis opnieuw raadplegen. Daarnaast bleek het lesmateriaal genoeg variatie te bieden in de opdrachten. Door bijvoorbeeld gebruik te maken van verschillende bronnen, zoals kaarten, thinglinks, video's, ...

Verder vonden de leerlingen de beknopte flipping-the-classroomopdracht interessant en duidelijk. De leraar krijgt bovendien een overzicht van de voorkennis, het tempo en de interesse van de leerlingen en kan hier tijdens de les op inspelen door de nodige ondersteuning te bieden.

Het tussentijds reflecteren op de Padlet was ook een goede aanvulling om een zicht te krijgen op de kennis die de leerlingen verworven hebben en met welke onderdelen ze eventueel moeilijkheden ondervinden. Belangrijk is wel om dit klassikaal te bespreken en zo de reflectie van voldoende diepgang te voorzien. Bovendien krijgen de leerlingen dan een zicht op de onderdelen, waaraan hun klasgenoten aan het werken zijn en kunnen ze elkaar tips geven. De Padlet kon mits meer instructie van de leraar wel nog gestructureerder ingevuld worden.

Verder blijkt een opdracht van deze omvang binnen TSO-klassen moeilijker om in de lessen te verwerken. De lessen werden uitgetest in blokken van twee lesuren. In het TSO hebben de leerlingen normaal gezien slechts 1 uur geschiedenis per week.

Bovendien is een volledige les met de tablet niet altijd makkelijk voor leerlingen. Niet alle leerlingen raken hierdoor gemotiveerd en zo kan de bedoeling van de opdracht verloren gaan. Er moet ook voldoende afwisseling zijn tussen klassieke werkvormen en de tablet. Af en toe een volledig lesuur met de tablet werken, kan uiteraard wel, indien het bijdraagt aan de les.

5.5.4 Conclusie

De app Classkick is een gebruiksvriendelijke tool om te differentiëren en zeker geschikt voor dit lesmateriaal, waarmee leerlingen zelfstandig aan de slag moeten gaan. Het motiveert alle leerlingen om meer betrokken te zijn bij de les. De aanvulling waarbij de leerlingen voor aanvang van de les al een opdracht op Edpuzzle moesten maken, droeg ook bij tot het inspelen op verschillen. De leraar had nu bij het begin van de les al een beknopt beeld over het niveau, het tempo en de interesses van de leerlingen.

Moeilijk blijft het wel om alle leerlingen te motiveren om aan de slag te gaan met het tekstueel bronnenmateriaal. Leerlingen vinden dit vaak niet zo makkelijk en hebben hier veel sturing bij nodig. Afwisseling met afbeeldingen of video's kan hierbij helpen. Ook duidelijke instructies blijven van belang bij het werken met de tablet. Leerlingen kunnen wel op hun eigen tempo of via hun eigen leerstijl werken, maar ze mogen het zicht op de bedoeling van de opdrachten niet verliezen.

Uiteraard zijn er nog veel meer mogelijkheden op het vlak van differentiatie die geschikt kunnen zijn voor een les geschiedenis. Dit onderzoek biedt slechts een aanleiding tot tal van mogelijkheden die de tablet kan bieden.

Het ontwikkelde lesmateriaal is bovendien eerder geschikt om in zijn totaliteit in de tweede graad ASO te gebruiken. In het TSO is het aantal lesuren immers beperkt tot een uur per week. Dat maakte dit materiaal iets te uitgebreid. De verschillende vormen van differentiatie die aan bod komen zijn echter wel geschikt om te gebruiken binnen het TSO.

Verder dient er nog onderzoek te worden verricht naar het differentiëren op vlak van evaluatie, aangezien dit niet in deze bachelorproef aan bod komt. Ook is het didactisch model van Tablio, dat gebruikt werd voor deze bachelorproef, in 2017 vernieuwd. Bij verder onderzoek naar differentiëren met tablets in het vak geschiedenis kan het vernieuwde model worden toegepast. Bovendien kan er nog aandacht geschonken worden aan de SAMR-schaal uit het didactisch model van Tablio. Zo kan er worden nagegaan of apps een meerwaarde vormen voor differentiatie in het vak geschiedenis.

Tot slot werd in beide scholen waar het lesmateriaal werd uitgetest reeds gewerkt met tablets. Voor leerlingen die minder kennis hierover hebben, is het van belang ook aandacht te schenken aan het technische gedeelte wat betreft tabletgebruik.

Besluit

Tablets bieden verscheidene mogelijkheden om dienst te doen als differentiatiemiddel. Ook binnen het vak geschiedenis biedt het voordelen. Het sluit aan bij tal van eindtermen geschiedenis: het onderzoeken van probleemstellingen, hoofd- en bijzaken onderscheiden, informatie interpreteren, synthetiseren, informatie mondeling of schriftelijk helder weergeven, enzovoort. Je kan ook een ruim assortiment aan media aanbieden: foto's, video's, teksten, ... en deze steeds ter beschikking stellen. Dit maakt de geschiedenislessen voor leerlingen visueler en kan hen motiveren. Denk daarnaast aan de mogelijkheid om extra sturing of net meer uitdaging te voorzien voor leerlingen die hier nood aan hebben. Dankzij de tablet kan je bovendien de leerlingenactiviteit verhogen en ervoor zorgen dat leerlingen meer betrokken raken bij de lessen.

Binnen het vak geschiedenis is er zeker ook nood aan differentiatie. Leerlingen krijgen namelijk met verschillende bronnen in de vorm van teksten, afbeeldingen, video's, ... te maken. Niet elke leerling is hier even vlot mee weg of verwerkt dit op dezelfde manier. Wegens het beperkt aantal lessen kan de tablet dan toch een middenweg bieden tussen het differentiëren en de het doorlopen van de lesstof.

Om ervoor te zorgen dat deze voordelen op vlak van differentiatie werken, dien je uiteraard rekening te houden met een aantal factoren. De leraar moet eerst en vooral een duidelijk beeld hebben van de mogelijke vormen van differentiatie. Daarnaast is een zicht op de verschillende niveaus, leerstijlen, beginsituaties, ... van de leerlingen belangrijk.

De leraar dient verder over voldoende kennis van de mogelijkheden van de tablet te beschikken om de leerlingen zo goed mogelijk te begeleiden. Het TPACK-model kan hier een hulpmiddel toe bieden. Het geeft een leidraad om een geschikte tool te kiezen, die kan bijdragen tot een bepaalde lesinhoud en didactisch ook goed werkt. Al deze factoren zijn ook terug te vinden in het didactisch model 'differentiatie, integratie en inclusie realiseren met tablets' van Tablio (2015).

De tablet kan binnen het vak geschiedenis dus zeker een meerwaarde bieden wat betreft differentiatie. Verder onderzoek kan deze bachelorproef gebruiken ter inspiratie, zodat tablets optimaal kunnen ingezet worden ter ondersteuning van differentiatie tijdens de lessen geschiedenis.

Literatuurlijst

- Bonte, C. (2012-2015). *Differentiëren binnen een economieles*. Geraadpleegd op 10 maart 2016 via http://scriptiebank.be/sites/default/files/webform/scriptie/Bonte_Christoph_eindwerk_0.pdf
- Bulckaert, W. (2015). Maak je les uitdagender met UDL. Geraadpleegd op 5 juni 2017 via <https://www.klasse.be/9578/maak-les-uitdagender-udl/>
- De Boer, G. (2015). *Hoe kun je differentiëren naar de motivatie van leerlingen?* Geraadpleegd op 06 februari 2016 via <http://www.cps.nl/blog/2015/02/16/hoe-kun-je-differentieren-naar-de-motivatie-van-leerlingen>
- De Corte, E. (1990). *Groeien in onderwijzen 2*. Leuven, Wolters.
- Dewulf, D., Vanden Heede, S. (2015). *Janus 3*. Brugge: Die Keure.
- *Differentiatie in het volwassenenonderwijs vreemde talen*. Geraadpleegd op 20 maart 2016 via <http://differentiatie.weebly.com/leeromgeving.html>
- Fisser, P., Voogt, J., Tondeur, J. & van Braak, J. (2015). Measuring and Assessing TPACK (technological, pedagogical, and content knowledge).
- GO (2012). *Leerplan geschiedenis ASO*. Geraadpleegd op 30 maart 2016 via <http://pro.g-o.be/blog/documents/2012-010.pdf>
- GO (2012). *Leerplan geschiedenis TSO/KSO*. Geraadpleegd op 30 maart 2016 via <http://pro.g-o.be/blog/documents/2012-023.pdf>
- Goris, G., Lindemans, R. & Merckx, K. (2011). *Storia live 3*. Wommelgem: Van In.
- Hermans, L., Klaswerk, *Binnenklasdifferentiatie*, geraadpleegd op 07 februari 2016 via <http://www.klaswerk.be/index.php/binnenklasdifferentiatie>
- KHLeuven (2011), *Beginsituatie*. Geraadpleegd op 07 februari via <http://opvoedkunde1av.khleuven.be/DIDACTIEK/4BEGINSITUATIE/BEGINSITUATIE.htm>
- KU Leuven, *Remediëren en differentiëren*. Geraadpleegd op 08 februari 2016 via https://www.kuleuven.be/onderwijs/ken-je-studenten/heterogeniteit/remedieren_differentieren
- Onderwijs Vlaanderen, *Leerplannen*. Geraadpleegd op 30 maart 2016 via <http://onderwijs.vlaanderen.be/leerplannen>
- Onderwijs Vlaanderen, *Secundair onderwijs*. Geraadpleegd op 07 februari 2016 via <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/index.htm>
- Orye, A., Quetin, A-C. (2013). *Maatwerk*. PXL Education.

-
- Peeters, W. (2016). *Classkick: live feedback van docenten en klasgenoten*. Geraadpleegd op 02 april 2017 via <http://www.vernieuwonderwijs.nl/classkick-live-feedback/>
 - Peeters, W. (2016). *Geef je leerlingen direct feedback met Formative*. Geraadpleegd op 02 april 2017 via <http://www.vernieuwonderwijs.nl/formative-geef-leerlingen-direct-feedback/>
 - Putseys, G., Puttevils, G., Van Nieuwenhuyse, K. (2016). *Differentiëren in de lessen geschiedenis*. Geraadpleegd op 20 maart 2016 via <https://www.kuleuven.be/samenwerking/avlnascholingen/mappptal28/docal28o>
 - Rosius, H., Wassink, D. & Vandenhoudt, K. (2015). Gepersonaliseerd leren realiseren met tablets. PXL research.
 - Rosius, H., Wassink, D., Vandenhoudt, K. & Hustinx, W. (2017). *MOOC Tablio: 'Gepersonaliseerd leren met tablets'*. Geraadpleegd op 20 mei 2017 via https://openeducation.blackboard.com/mooc-catalog/courseDetails/view?course_id= 870_1
 - Struyven, K., Bulckaert, W. (2015). *8 mythes over differentiëren*. Geraadpleegd op 18 februari 2016 via <https://www.klasse.be/9557/8-mythes-differentieren/>
 - Struyven, K., Coubergs, C., Engels, N., Cools, W., & De Martelaer, K. (2013). *Binnenklasdifferentiatie: Leerkansen voor alle leerlingen*. Leuven / Den Haag: Acco.
 - Struyven, K., Coubergs, C., Engels, N. & Gheysens, K. (2015). *Ieders leerkracht: binnenklasdifferentiatie in de praktijk*. Leuven/Den Haag: Acco.
 - Timmermans, P. (2004). *Didactiek van de beginsituatie*. Geraadpleegd op 18 februari 2016 via <http://opvoedkunde1av.khleuven.be/DIDACTIEK/4BEGINSITUATIE/BEGINSITUATIE.htm>
 - Valckeneers A-M., Vinckx, E. (2015). *Pionier 3 leerwerkboek*. Berchem: De Boeck.
 - Van Hemelryck, K. (2013). Swipen is het nieuwe leren. *Klasse*, geraadpleegd op 08 februari 2016 via <https://www.klasse.be/archief/swipen-is-het-nieuwe-leren/>
 - Vankeersbilck, J. *Geschiedenis*, geraadpleegd op 08 februari 2016 via <http://www.dpbbrugge.be/secundair/dipebe/2014-2015/documenten/geschiedenis.pdf>
 - Vankeersbilck, J., *Geschiedenis*, geraadpleegd op 08 februari 2016 via <http://www.dpbbrugge.be/secundair/dipebe/2009-2010/documenten/geschiedenis.pdf>
 - Vlaamse overheid, *Eindtermen en ontwikkelingsdoelen*. Geraadpleegd op 30 maart 2016 via <http://www.vlaanderen.be/nl/onderwijs-en-wetenschap/onderwijsbeleid/eindtermen-en-ontwikkelingsdoelen>

-
- VVKSO (1999), *AV geschiedenis tweede graad geschiedenis ASO/KSO*, geraadpleegd op 08 februari 2016 via <http://ond.vvksso-ict.com/leerplannen/doc/Geschiedenis-1999-026.pdf>
 - VVKSO (1999), *AV geschiedenis tweede graad geschiedenis TSO/KSO*, geraadpleegd op 08 februari 2016 via <http://ond.vvksso-ict.com/leerplannen/doc/Geschiedenis-1999-026.pdf>
 - *Wat is een tablet?* Geraadpleegd op 20 januari 2016 via <http://www.tabletguide.nl/tablet-startersgids/wat-is-een-tablet/>
 - *Wat is het M-decreet?* Geraadpleegd op 18 februari 2016 via <http://www.m-decreet.be/>
 - Warmelink-Balt, A. (2016). *Ik heb geen tijd om te differentiëren*. Vinderhout, Hermes.

Bijlagen

Bijlage 1: eindtermen

Tweede graad ASO:

De leerlingen ...

4. omschrijven per ontwikkelingsfase van de westerse samenleving enkele fundamentele kenmerken uit verschillende maatschappelijke domeinen en beoordelen deze als vernieuwend of behoudend.

6. formuleren per ontwikkelingsfase van de westerse samenleving een samenhangend beeld, met aandacht voor verbanden tussen en wisselwerkingen binnen maatschappelijke domeinen.

8. geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.

10. formuleren verklaringselementen voor éénzelfde fundamentele maatschappelijke probleemstelling voor elk van de ontwikkelingsfasen van het historisch referentiekader.

14. doelgericht informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leer materiaal.

15. tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie

17. aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling halen uit informatiemateriaal zoals tekeningen, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, brieven, reisverslagen, memoires.

18. in historische informatie hoofd- van bijzaken onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.

19. aan de hand van vragen en op hun niveau omschreven opdrachten, informatie interpreteren en mogelijke betekenislagen achterhalen.

24. het resultaat van een beperkt historisch onderzoek onder vorm van een eigen deelopdracht of van een groepswork op een heldere manier weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.

Tweede graad TSO/KSO

De leerlingen ...

4. omschrijven per ontwikkelingsfase van de westerse samenleving enkele fundamentele kenmerken uit twee maatschappelijke domeinen naar keuze en beoordelen deze als vernieuwend of behoudend.

6. tonen een aantal onderlinge verbanden aan tussen en wisselwerkingen binnen maatschappelijke domeinen voor de ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving.

7. geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.
9. geven enkele verklaringselementen voor éénzelfde fundamentele maatschappelijke probleemstelling voor elk van de ontwikkelingsfasen van het historisch referentiekader.
12. doelgericht informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.
13. tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.
14. aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling halen uit het informatiemateriaal zoals tekeningen, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, brieven, reisverslagen, memoires.
15. in historische informatie hoofd- van bijzaken onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.
17. aan de hand van een op hun niveau geformuleerde opdracht, historische documenten met elkaar vergelijken.
19. De leerlingen kunnen het resultaat van een eigen deelopdracht of van een groepswerk met historische documentatie op een heldere manier weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.

Bijlage 2: leerplannen

VVKSO D/1999/0279/026 (tweede graad ASO/KSO)

2. De leerlingen kunnen systematisch verbanden leggen tussen de dimensies tijd, ruimte en socialiteit, tussen de verschillende domeinen binnen de socialiteit, tussen de geschiedenis van onze gewesten en de algemene Europese geschiedenis, de westerse cultuur en de niet-westerse culturen, de eigentijdse levensproblemen en deze van vroeger.

3. De leerlingen kunnen de grote ontwikkelingslijnen formuleren en tonen de daaraan gekoppelde inzichten op lange termijn van het ontstaan, de uitbouw en de ondergang van de westerse samenleving tussen ca. 500 tot ca. 1800.

5. Leerlingen koppelen nieuwe inzichten aan reeds verworven inzichten, krijgen een duidelijk beeld van de weg die is afgelegd, ontwikkelen stilaan een wetenschappelijk historisch inzicht

7. De leerlingen formuleren verklaringselementen voor éénzelfde fundamentele maatschappelijke probleemstelling voor elk van de ontwikkelingsfasen van het historisch referentiekader.

8. De leerlingen verdiepen, verfijnen en verruimen de vaardigheden van de eerste graad die verband houden met het formuleren en toepassen van elementaire aspecten van de historische methode (heuristiek, kritiek en synthese) en met het ordenen van informatie in tijd, ruimte en maatschappelijk kader.

10. De leerlingen formuleren een beargumenteerde 'historische' redenering, dat betekent het selecteren en ordenen van historische gegevens met het oog op analyse, toetsing van een hypothese, het leggen van zinvolle verbanden, het formuleren van conclusie of waardeoordeel.

VVKSO D/1999/0279/027 (tweede graad TSO/KSO)

2. De leerlingen kunnen systematisch verbanden leggen tussen de dimensies tijd, ruimte en socialiteit, tussen de verschillende domeinen binnen de socialiteit, tussen de 'nationale' en de algemene geschiedenis, de westerse cultuur en de niet-westerse culturen, de eigentijdse levensproblemen en deze van vroeger.

3. De leerlingen kunnen de grote ontwikkelingslijnen formuleren en tonen de daaraan gekoppelde in- zichten op lange termijn van het ontstaan, de uitbouw en de ondergang van de westerse samenleving tussen ca. 500 tot ca. 1800. De kennis betreft dus de dynamiek van de geschiedenis, namelijk historische processen die de veranderlijkheid en veranderbaarheid van samenlevingen onthullen.

4. De leerlingen geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-over- schrijdende betekenis hadden.

5. Leerlingen koppelen nieuwe inzichten aan reeds verworven inzichten, krijgen een duidelijk beeld van de weg die is afgelegd, ontwikkelen stilaan een wetenschappelijk historisch inzicht.

9. De leerlingen formuleren een beargumenteerde 'historische' redenering, dat betekent het selecte- ren en ordenen van historische gegevens met het oog op analyse, toetsing van een hypothese, het leggen van zinvolle verbanden, het formuleren van conclusie of waardeoordeel.

10. De leerlingen onderscheiden oorzaak en gevolg, continuïteit en discontinuïteit, feit en fictie, gewilde en ongewilde gevolgen, gelijktijdigheid en ongelijktijdigheid.

GO! 2012/010 (tweede graad ASO)

Algemene doelstellingen en attitudes:

1. De leerlingen bouwen geleidelijk en cumulatief een historisch referentiekader op.
2. De leerlingen kunnen een vakspecifiek begrippenkader hanteren.
4. De leerlingen kunnen voor elke bestudeerde samenleving een fundamentele probleemstelling uitwerken.
5. De leerlingen kunnen van elke bestudeerde samenleving enkele belangrijke kenmerken geven uit de verschillende domeinen van de socialiteit.
6. De leerlingen kunnen bepaalde aspecten van de bestudeerde samenlevingen met elkaar vergelijken.
7. De leerlingen kunnen bepaalde aspecten van de bestudeerde samenlevingen historiseren en actualiseren.
9. De leerlingen kunnen historische informatie op kritische wijze analyseren en beoordelen.
10. De leerlingen kunnen onder begeleiding van de leraar een beperkt historisch onderzoek uitvoeren en hierover rapporteren.

Studie van Westerse samenlevingen: 1000 – 1250:

20. de bestudeerde leerinhouden van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 situeren in tijd en ruimte en het verband aangeven tussen beide.
21. minstens 1 probleemstelling per bestudeerde leerinhoud van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 uitwerken.
22. door de leraar aangereikte of zelf gevonden informatie over de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 aan de hand van vragen of een afgebakende opdracht kritisch analyseren, hoofd- en bijzaken erin van elkaar onderscheiden en er de nodige gegevens uit halen om een probleemstelling te beantwoorden.
25. begrippen die gerelateerd zijn aan de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 binnen hun specifieke context verklaren en, waar mogelijk, in andere contexten toepassen.
26. minstens één kenmerk per maatschappelijk domein van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 uitleggen en beoordelen als vernieuwend of behoudend.
27. mogelijke onderlinge verbanden en wisselwerkingen binnen en tussen de maatschappelijke domeinen van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1250 aantonen.

Studie van Westerse samenlevingen: 1250 – 1500:

-
29. de bestudeerde leerinhouden van de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 situeren in tijd en ruimte en het verband aangeven tussen beide.
 30. minstens 1 probleemstelling per bestudeerde leerinhoud van de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 uitwerken.
 31. door de leraar aangereikte of zelf gevonden informatie over de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 aan de hand van vragen of een afgebakende opdracht kritisch analyseren, hoofd- en bijzaken erin van elkaar onderscheiden en er de nodige gegevens uit halen om een probleemstelling te beantwoorden.
 32. uit de aangereikte of zelf gevonden historische informatiebronnen over de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 een standpunt halen en daarover onder begeleiding een vraag formuleren en eventueel een eigen standpunt beargumenteren.
 34. begrippen die gerelateerd zijn aan de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 binnen hun specifieke context verklaren en, waar mogelijk, in andere contexten toepassen.
 35. minstens één kenmerk uit twee maatschappelijke domeinen van de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 uitleggen en beoordelen als vernieuwend of behoudend.
 36. mogelijke onderlinge verbanden en wisselwerkingen binnen en tussen de maatschappelijke domeinen van de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 aantonen.
 37. minstens 1 aspect van de westerse samenlevingen tussen 1250 en 1500 historiseren en/of actualiseren.

GO! 2012/010 (tweede graad TSO/KSO)

Algemene doelstellingen en attitudes:

1. De leerlingen bouwen geleidelijk en cumulatief een historisch referentiekader op.
2. De leerlingen kunnen een vakspecifiek begrippenkader hanteren.
4. De leerlingen kunnen voor elke bestudeerde samenleving een fundamentele probleemstelling uitwerken.
5. De leerlingen kunnen van elke bestudeerde samenleving enkele belangrijke kenmerken geven uit de verschillende domeinen van de socialiteit.
6. De leerlingen kunnen bepaalde aspecten van de bestudeerde samenlevingen met elkaar vergelijken.
7. De leerlingen kunnen bepaalde aspecten van de bestudeerde samenlevingen historiseren en actualiseren.
9. De leerlingen kunnen historische informatie op kritische wijze analyseren en beoordelen.
10. De leerlingen kunnen onder begeleiding van de leraar een beperkt historisch onderzoek uitvoeren en hierover rapporteren.

Studie van Westerse samenlevingen: 1000 – 1500:

10. de bestudeerde leerinhouden van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 situeren in tijd en ruimte.
11. minstens 1 probleemstelling per bestudeerde leerinhoud van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 uitwerken.
12. door de leraar aangereikte of zelf gevonden informatie over de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 aan de hand van vragen of een afgebakende opdracht kritisch analyseren, hoofd- en bijzaken erin van elkaar onderscheiden en er de nodige gegevens uit halen om een eenvoudige probleemstelling te beantwoorden.
14. aan de hand van gerichte vragen, historische documenten over de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 met elkaar vergelijken en hieruit een gefundeerd besluit trekken.
15. begrippen die gerelateerd zijn aan de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 binnen hun specifieke context verklaren en, waar mogelijk, in andere contexten toepassen.
16. minstens één kenmerk uit twee maatschappelijke domeinen van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 uitleggen en beoordelen als vernieuwend of behoudend.
17. mogelijke onderlinge verbanden en wisselwerkingen binnen en tussen de maatschappelijke domeinen van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 aantonen.
18. minstens 2 aspecten van de westerse samenlevingen tussen 1000 en 1500 historiseren en/ of actualiseren.

Leerplan OVSG O/2/2004/108 (Tweede graad ASO)

1. Doelgericht informatie kunnen opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.
2. Tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie kunnen ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.
4. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling kunnen halen uit informatiemateriaal.
5. In historische informatie hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.
6. Aan de hand van vragen en op hun niveau omschreven opdrachten, informatie kunnen interpreteren en mogelijke betekenislagen kunnen achterhalen.
8. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, historische documenten met elkaar kunnen vergelijken, uit die vergelijking de draagwijdte van die informatie kunnen bepalen en een besluit kunnen formuleren.

-
12. Informatie uit historisch bronnenmateriaal en historiografische documentatie kunnen structureren en synthetiseren.
 13. Het resultaat van een beperkt historisch onderzoek onder de vorm van een eigen deelopdracht of van een groepswerk met historische documentatie op een heldere manier kunnen weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.
 21. Historische begrippen verruimen en ze kunnen situeren in tijd en historische ruimte.
 22. Kunnen omschrijven dat in de late Middeleeuwen politieke, sociale, economische en culturele veranderingen ontstaan die zich in de Nieuwe Tijd doorzetten.
 25. Aangeven wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.
 26. Kunnen omschrijven dat de primaire sector blijft overwegen.

Leerplan OVSG O/2/2004/109 (Tweede graad TSO/KSO)

1. Doelgericht informatie kunnen opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.
2. Tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie kunnen ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.
3. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling kunnen halen uit informatiemateriaal.
4. In historische informatie hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.
6. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, historische documenten met elkaar kunnen vergelijken.
10. Het resultaat van een eigen deelopdracht of van een groepswerk met historische documentatie op een heldere manier kunnen weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.
18. Historische begrippen verruimen en ze kunnen situeren in tijd en historische ruimte.
19. Kunnen omschrijven dat in de late Middeleeuwen een aantal veranderingen ontstaan die zich in de Nieuwe Tijd doorzetten.
21. Aangeven wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.
22. Kunnen omschrijven dat de primaire sector blijft overwegen.
23. Kunnen omschrijven dat de standen blijven, dat de invulling van de derde stand wijzigt, dat de horigheid verdwijnt.

24. Voorbeelden kunnen geven van het economisch belang van steden in latere samenlevingen en nu.

Bijlage 3: Interview m.b.t. differentiatie in de Provinciale Secundaire School Diepenbeek

Identificatiegegevens en onderwijsanciënniteit betrokken respondent

I1 Naam en voornaam: J.-L. S.

I2 Geslacht:

- Man**
- vrouw*

I3 Sedert wanneer bent u gestart met werken als leerkracht?

Ik geef reeds 21 jaar les, dus ik ben begonnen met lesgeven in 1996.

I4 Bent u voltijds leerkracht? Ja.

- *Welke onderwijsvakken geeft u?*

Geschiedenis en cultuurwetenschappen.

1. Wat betekent differentiëren voor u?

Ik denk dat men onder differentiatie verstaat: 'het omgaan met verschillen tussen leerlingen'. Dat is de theoretische benadering. In praktijk is dit vaak moeilijker om dit in lesverband toe te passen.

a. Vindt u het dan belangrijk om te differentiëren?

Ik vind dat we aandacht moeten hebben voor de verschillen tussen leerlingen, maar het algemeen belang primeert bij mij, als leerkracht.

2. Welke verschillende vormen van differentiatie kent u?

Vormen van differentiatie heb ik opgevat als didactische werkvormen. Ik probeer m.a.w. met behulp van deze werkvormen aandacht te schenken aan differentiatie. Begeleid zelfstandig leren vind ik bijvoorbeeld een bruikbare tool. Zo kan ik tijdens de voorbereiding hiertoe iets meer aandacht schenken aan de leerlingen die dit iets meer nodig hebben.

Een ander voorbeeld is brainstorming. De ene leerling kan hier sneller mee overweg dan de andere. Ook hier probeer ik op in te spelen door deze leerlingen hierin te begeleiden. Dit doe ik door er eerst voor te zorgen dat de opdracht voor alle leerlingen duidelijk is. Wanneer dit het geval is, ga ik de leerlingen die het nodig hebben iets gericht begeleiden en concrete richtlijnen geven.

Daarnaast probeer tijdens het onderwijsleergesprek niet enkel de leerlingen te betrekken die het woord vragen. Ik duid ook zelf de leerlingen aan die minder geneigd zijn om het woord te voeren. Zo kan ik aan hun zelfvertrouwen werken, waardoor sommige leerlingen na verloop van tijd ook spontaner meewerken. Tenslotte hou ik tijdens groepswerken ook rekening met de groepsverdeling. Deze moet gelijkwaardig zijn naar interesse en capaciteiten toe.

3. *Wat is volgens u de belangrijkste meerwaarde van gedifferentieerd werken voor de leerlingen?*

Je probeert ervoor te zorgen dat naar de beginsituatie toe alle leerlingen min of meer mee zijn. Als je in het begin al afhaakt omwille van de een of andere reden zal het verloop van de les ook geen succes zijn. Daarom probeer ik in te spelen op de beginsituatie van de leerlingen om zo meer enthousiasme te creëren voor de lesonderwerpen. Het differentiëren biedt daarom dus zeker een meerwaarde om alle leerlingen mee te krijgen in de les.

4. *Welke problemen ondervindt u bij het differentiëren?*

Ik heb al heel wat ervaring als leerkracht, maar het bewaken van het gemiddeld tempo vind ik vaak een moeilijke opdracht. Als je differentiatie toepast, heb je altijd leerlingen die vlotter weg zijn met de opdracht, maar ook leerlingen die hier minder vlot mee weg zijn. Dan moet je er als leerkracht voor zorgen dat je iedereen voldoende tijd geeft, maar ook weer niet te veel tijd om te voorkomen dat de vlottere leerlingen zich niet gaan vervelen. Ik probeer daarom steeds op voorhand de tijdsduur die leerlingen voor een bepaalde opdracht krijgen aan te geven.

- a. *Vindt u dit ook moeilijk specifiek voor het vak geschiedenis?*

Voor het vak geschiedenis werken we in onze school met blokken, wat ervoor zorgt dat er meer ruimte is voor differentiatie.

5. *Hoe differentieert u tijdens de lessen geschiedenis?*
a. *Welke doelen wilt u met differentiatie bereiken?*

Het voornaamste doel voor iedere leerkracht is dat de leerlingen interesse tonen voor jouw vak, maar ook dat je de leerlingen de nodige achtergrondkennis voor het vak kan meegeven. Daarnaast is het belangrijk dat leerlingen een beloning ontvangen voor de geleverde inspanningen. Je moet er immers voor zorgen dat de leerlingen gemotiveerd blijven. Dat probeer ik stapsgewijs te bewaken.

- b. *Maakt u gebruik van de tablet om te differentiëren?*

Ik hanteer de tablet in mijn lessen en ik vind dit ook een zeer dankbaar middel. Hoofdzakelijk gebruik ik de tablet om leerlingen informatie te laten opzoeken m.b.t. de lessen, in functie van een opdracht rond de actualiteit, Prezi's te tonen of het bekijken van een YouTube-filmpje. Tegenwoordig maak ik hier quasi iedere les gebruik van de tablet als ondersteuning. Ik laat de leerlingen dan meestal per twee werken, zodat ze elkaar ook feedback kunnen geven. Op deze manier kan je dus ook aan differentiatie doen.

6. *Vindt u dat tablets een meerwaarde kunnen bieden tijdens de lessen geschiedenis?*

Ik zie de tablet als een hulpmiddel. Jouw les mag niet volledig afhangen van het gebruik van de tablet. Een duidelijke structuur, onderscheid tussen hoofd- en bijzaken, schematische voorstellingen zijn vaak onderdelen van een les die je als leerkracht de leerlingen dient mee te geven voor een duidelijk begrip hiervan. De tablet kan bij de

opbouw hiervan wel als hulpmiddel dienen. Het mag echter geen op zich staand gebruik van de tablet zijn.

7. *Welke rol zou de tablet volgens u kunnen vervullen tijdens het differentiëren? Kent u apps die differentiatie kunnen ondersteunen?*

Ik ben voorzitter van de vakgroep geschiedenis. In deze vakgroep hebben we ook een tabletverantwoordelijke die ervoor zorgt dat we een overzicht krijgen van de bruikbare apps. Voor het vak geschiedenis zijn er echter weinig bruikbare apps. De app die ik het vaakst gebruik, is 'De Redactie' om voorbeelden uit de actualiteit te verduidelijken in mijn lessen. Ook SchoolTV gebruik ik ter ondersteuning van bepaalde leerinhouden. Samenvattingen, brainstormen, presentaties, ... laat ik de leerlingen schriftelijk maken.

Bijlage 4: korte omschrijving lessenreeks middeleeuwse stad versie 1

Lessenreeks Middeleeuwse Stad versie 1

1. Naam & Omschrijving van de toepassing (app, website, tool)

Gebruikte apps

Pinterest
Thinglink
My Story Book
Mindmeister
QR-reader
Screencast-o-matic

2. Beginsituatie

Inhoudelijk

De leerlingen hebben reeds voorkennis over de middeleeuwse stad. Dit onderwerp kwam namelijk in jaar 3 reeds aan bod.

Organisatorisch

De leerlingen dienen te beschikken over een tablet en oortjes. De leraar kan ervoor kiezen om de leerlingen de nodige apps op voorhand te laten installeren. Verder zijn een internetaansluiting en een beamer nodig.

3. Doelgroep

Secundair onderwijs, tweede graad ASO, 4humane (20 leerlingen)
Secundair onderwijs, tweede graad ASO, 4humane (20 leerlingen)

4. Doelstellingen

Kennis

Culturele domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: rondboog, tongewelf, steunbeer, kapiteel, arcade, kruisribgewelf, roosvenster, spitsboog, fresco, Vlaamse primitieven en Gregoriaanse muziek in eigen woorden verklaren.

kunnen het doel van beeldhouwwerken in middeleeuwse kerken verklaren.

kunnen de betekenis van het Laatste Oordeel voor de middeleeuwer uitleggen.

kunnen het verschil tussen de indrukken van de romaanse en gotische kerken aantonen.

kunnen de kenmerken van de romaanse en gotische schilderkunst in eigen woorden uitleggen.

kunnen verklaren waarom de Vlaamse primitieven in onze streken welvarend waren.

kunnen de kenmerken van de middeleeuwse kerkmuziek bespreken.

kunnen de kenmerken van de middeleeuwse muziek die buiten de kerk gespeeld werd, bespreken.

kunnen het verschil tussen troubadoursmuziek en vagantenmuziek verklaren.

Economische domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: ambachten, gilde, florijn, wisselbrief en hanze verklaren.

kunnen bespreken welke voordelen gildes hadden.

kunnen uitleggen welke taken een gilde vervulde.

kunnen minstens drie voorbeelden geven van afspraken uit gildebrieven.

kunnen minstens twee voorbeelden geven van middeleeuwse handelssteden uit onze gewesten.

kunnen verklaren waarom men in de middeleeuwen minder in natura ging handelen.

Politieke domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: keure, belfort, baljuw en schout verklaren.

kunnen verklaren wat het bestuur van de stad met rechtspraak te maken had.

kunnen de functies van het belfort verklaren.

kunnen in eigen woorden uitleggen wie deel uitmaakte van het middeleeuwse stadsbestuur.

kunnen voorbeelden van de taken van het middeleeuws stadsbestuur.

kunnen aangeven wie deel uitmaakte van de middeleeuwse stadsraad.

kunnen verklaren hoe men in de middeleeuwen verkozen werd voor de stadsraad.

kunnen de functie van de middeleeuwse stadsraad verklaren.

kunnen verklaren hoe en door wie straffen in de middeleeuwen veroordeeld werden.

kunnen voorbeelden geven van middeleeuwse lijf- en doodstraffen.

Sociale domein:

De leerlingen ...

kunnen verklaren waarom de drie standen niet zonder elkaar konden overleven.

kunnen het verschil tussen seculiere en reguliere geestelijken omschrijven.

kunnen voorbeelden geven van seculiere en reguliere geestelijken.

kunnen de taken van de eerste stand omschrijven.

kunnen verklaren waarom er kritiek op de Kerk was in de middeleeuwen.

kunnen het begrip tiende uitleggen.

kunnen omschrijven wie tot de tweede stand behoorde.

kunnen de taken van de tweede stand omschrijven.

kunnen de idealen van de tweede stand opsommen.

kunnen de verschillen tussen de adelstand en de boerenstand beschrijven.

kunnen verklaren waarom de boerenstand in de middeleeuwen in opstand kwam.

kunnen het verschil tussen lijfeigenen en horigen verklaren.

kunnen verklaren dat er een nieuwe bevolkingsgroep ontstond in de middeleeuwen.

Vaardigheden**Culturele domein**

De leerlingen ...

kunnen de betekenis van de kenmerken uit de romaanse gotische bouwkunst afleiden uit een videofragment.

kunnen de kenmerken uit de romaanse gotische bouwkunst aanduiden op een afbeelding.

kunnen a.d.h.v. een tekst informatie verwerven over de symboliek van middeleeuwse kerkgebouwen.

kunnen de kenmerken uit de romaanse en gotische schilderkunst in eigen woorden samenvatten m.b.v. een mindmap.

kunnen met m.b.v. bronnenmateriaal gegeven vragen over de romaanse en gotische schilderkunst oplossen.

kunnen informatie vinden over de Vlaamse primitieven in een tekstfragment.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal gegeven vragen over de middeleeuwse muziek oplossen.

Economische domein

De leerlingen ...

kunnen middeleeuwse beroepen herkennen op een stratenplan.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie opzoeken over ambachten en gildes.

kunnen afspraken van gildes terugvinden in een gildebrief.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie over de middeleeuwse geldeconomie opzoeken.

kunnen informatie terugvinden op een kaart over de middeleeuwse handel in onze gewesten.

Politieke domein

De leerlingen ...

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie terugvinden over de keure.

kunnen m.b.v. een fragment over het middeleeuwse strafrecht verklaren dat de principes in de middeleeuwen verschillen van deze uit het modern recht.

kunnen middeleeuwse lijf- en doodstraffen herkennen op een afbeelding.

kunnen a.d.h.v. een videofragment informatie over het middeleeuws stadsbestuur verzamelen.

Sociale domein

De leerlingen ...

kunnen de drie standen uit de middeleeuwse maatschappij herkennen op een afbeelding.

kunnen informatie over de clerus terugvinden m.b.v. bronnenmateriaal.

kunnen in een tekstfragment kritiek op de Kerk terugvinden.

kunnen in verscheidene bronnen informatie opzoeken over de tweede stand.

kunnen de idealen van de tweede stand terugvinden in een tekstfragment.

kunnen in verscheidene bronnen informatie opzoeken over de derde stand.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad samenvatten in een mindmap.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad samenvatten in een tekst.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad creatief verwerken.

kunnen historische begrippen m.b.v. een afbeelding samenvatten.

Attitudes

De leerlingen ...

werken respectvol samen in groep.

kunnen zelfstandig aan een historische opdracht werken.

zijn bereid om uit eigen initiatief historische informatie te verzamelen a.d.h.v. internetbronnen.

5. Eindtermen/leerplandoelen/VOET

Leerplan OVSG [O/2/2004/108](#)

1. Doelgericht informatie kunnen opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.
2. Tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie kunnen ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.
4. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling kunnen halen uit informatiemateriaal.
5. In historische informatie hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.
6. Aan de hand van vragen en op hun niveau omschreven opdrachten, informatie kunnen interpreteren en mogelijke betekenislagen kunnen achterhalen.
8. Aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, historische documenten met elkaar kunnen vergelijken, uit die vergelijking de draagwijdte van die informatie kunnen bepalen en een besluit kunnen formuleren.
12. Informatie uit historisch bronnenmateriaal en historiografische documentatie kunnen structureren en synthetiseren.
13. Het resultaat van een beperkt historisch onderzoek onder de vorm van een eigen deelopdracht of van een groepswork met historische documentatie op een heldere manier kunnen weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.
21. Historische begrippen verruimen en ze kunnen situeren in tijd en historische ruimte.
22. Kunnen omschrijven dat in de late Middeleeuwen politieke, sociale, economische en culturele veranderingen ontstaan die zich in de Nieuwe Tijd doorzetten.
25. Aangeven wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.

26. Kunnen omschrijven dat de primaire sector blijft overwegen.

Eindtermen:

2. geven enkele overeenkomsten en verschillen aan tussen de ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving onderling en tussen westerse en andere samenlevingen, op basis van kenmerken uit de socialiteitsdimensie.
3. verruimen het aantal historische begrippen en probleemstellingen en preciseren die vanuit hun evolutie in de tijd
4. omschrijven per ontwikkelingsfase van de westerse samenleving enkele fundamentele kenmerken uit verschillende maatschappelijke domeinen en beoordelen deze als vernieuwend of behoudend.
8. geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.
9. geven het verband aan tussen een aantal categorieën van tijd en historische ruimte voor elk van de ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving.
14. doelgericht informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.
15. tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.
17. aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling halen uit informatiemateriaal zoals tekeningen, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, brieven, reisverslagen, memoires.
18. in historische informatie hoofd- van bijzaken onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.
19. aan de hand van vragen en op hun niveau omschreven opdrachten, informatie interpreteren en mogelijke betekenislagen achterhalen.
21. aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten, historische documenten met elkaar vergelijken, uit die vergelijking de draagwijdte van die informatie bepalen en een besluit formuleren.
23. informatie uit historisch bronnenmateriaal en historiografische documentatie structureren en synthetiseren.
24. het resultaat van een beperkt historisch onderzoek onder vorm van een eigen deelopdracht of van een groepswerk op een heldere manier weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch

1. Concrete uitwerking

Activiteit van de leraar

De leerlingen gaan in deze opdracht vooral zelfstandig aan de slag. De leraar overloopt aan het begin van de les de opdracht. Tijdens de groepsopdracht zorgt de leraar voor feedback en ondersteunt de leerlingen waar nodig.

Activiteit van de leerling

Zie werkbundel.

2. Referentie/Handleiding/Instructievideo

Janus 3 Pionier 3

Bijlage 5: Werkbladen

Leven in de Middeleeuwse stad

Los de opdrachten eerst individueel op. Je krijgt hiervoor 35 minuten de tijd. Vergelijk daarna de opdrachten met je groepsgenoten. Daarnaast vind je een begrippenlijst terug achteraan in je bundel. Vul deze aan met overige woorden die je moeilijk vindt gedurende je opdracht.

Op het einde van deze zoekopdracht maak je individueel met behulp van je tablet een creatieve samenvatting van de informatie die je gevonden hebt: een filmpje, een poster, een quiz, ... Je presenteert dit aan je klasgenoten.

1. De drie standen

1. De middeleeuwse maatschappij was tamelijk eenvoudig opgedeeld. Je kon er drie groepen in herkennen. Bekijk beeld 1 en geef de benaming van deze drie groepen. Waaraan kan je hen herkennen?
2. Waarom konden de 3 standen niet zonder elkaar overleven? (Beeld 2)

De eerste stand

1. Welke twee soorten geestelijken bestonden er? Bekijk beeld 3 en geef van beide groepen een omschrijving en een voorbeeld. Klik op beeld 3 voor meer info over de geestelijken.

1 :

a. Omschrijving:

b. Voorbeeld:

c. Termen die bij deze groep horen (doorstreep wat niet past): ziekenzorg - huwelijk voltrekken - onderdak geven aan pelgrims - abdij - onderwijs - (over)schrijven van manuscripten - doopsel toedienen - landontginning - begrafenissen - voorzien in eigen levensonderhoud - wereldlijke macht - de schrift bestuderen

2:

a. Omschrijving:

b. Voorbeeld:

c. Termen die bij deze groep horen (doorstreep wat niet past): ziekenzorg - huwelijk voltrekken - onderdak geven aan pelgrims - abdij - onderwijs -

(over)schrijven van manuscripten - doopsel toedienen - landontginning - begrafenissen - voorzien in eigen levensonderhoud - wereldlijke macht - de schrift bestuderen

2. Boven deze twee groepen stond het hoofd van de Kerk, de:

3. Ondanks dat de geestelijkheid veel dank kreeg voor de taken die ze verrichtten, kreeg ze ook veel kritiek. Bekijk beeld 4. Klik ook op de afbeelding om meer te weten te komen over de kritiek die Erasmus had op de geestelijkheid a.d.h.v. een filmpje.

a. Geef drie verwijten die Erasmus aan de clerus maakt.

b. In de tekst is er sprake van 'tiendrecht' (het recht op tienden). Wat zijn tienden?

c. De tienden werden verzameld in een tiendenschuur of een graanzolder. Bekijk beeld 5 om een voorbeeld te zien. In vele steden en dorpen kun je deze (of een verwijzing ernaar) nog terugvinden. Geef een voorbeeld uit jouw streek. Zoek dit op op internet en plaats een afbeelding in deze opdracht.

De tweede stand

Bekijk beeld 2 en beeld 6

1. Wie behoorde tot de adel? Maak een onderscheid tussen de hoge adel en de lage adel.

2. Welke taak diende de adel te vervullen?

3. Bekijk bij beeld 7 de bron en de twee beeldfragmenten. Welke idealen had de adel?

De derde stand

Bekijk beeld 2 en beeld 8.

1. Welke taak was weggelegd voor de derde stand?

2. De derde stand bestond uit twee groepen. Welke?

3. Welke verschillen waren er tussen deze twee groepen?

4. Deze derde stand kwam in de middeleeuwen verschillende keren in opstand. De opstanden waren gewoonlijk gericht tegen de leden van de hogere standen. Waarom zou dit zo geweest zijn?

Nieuwe bevolkingsgroep

1. Welke bevolkingsgroep kwam erbij?
2. Bij welke stand horen de rijke kooplui?
3. Hoe proberen de kooplui aan invloed te winnen?
4. Door de groeiende economie wordt de nieuwe groep steeds groter en rijker. De ambachtslui (handwerkers) kunnen opgedeeld worden in twee groepen.
 - 1 Welke groep was het rijkst? Waarom?

middenstand van de stad	afhankelijk van kooplieden
bakkers, kleermakers, smeden, metselaars, timmerlieden, strodekkers, steenhouwers ...	wevers, volders, ververs ...
markt	vooral export

3. Conclusie

1. Bespreek alle opdrachten met je groepsgenoten en zorg dat jullie bij elke vraag tot een eenduidig antwoord komen.
2. Maak over de geziene informatie een samenvatting. Dit doe je via <https://www.mindmeister.com/nl> . Hiermee kan je gezamenlijk aan een mindmap werken. Elke leerling voegt informatie toe aan de mindmap.
3. Zorg a.d.h.v. van jullie mindmap voor een korte samenvattende tekst. Dit doe je individueel. Post je samenvattende tekst ook op Dropbox, zodat je medeleerlingen dit naderhand nog kunnen bekijken.

4. Creatieve uitwerking

Kies zelf een app waarmee je op een creatieve manier deze zoekopdracht samenvat. Bijvoorbeeld: een Stopmotion-filmpje, een poster via Piktochart, een infographic, ... Deze presenteer je in een van de volgende lesuren aan je medeleerlingen.

Bronvermelding:

- Valckeneers A-M., Vinckx, E. (2015). *Pionier 3 leerwerkboek*. Berchem: De Boeck.
- Dewulf, D., Vanden Heede, S. (2015). *Janus 3*. Brugge: Die Keure.

Werken in de Middeleeuwse stad

Los de opdrachten eerst individueel op. Je krijgt hiervoor 35 minuten de tijd. Vergelijk daarna de opdrachten met je groepsgenoten. Daarnaast vind je op Pinterest een begrippenlijst terug bij beeld 7. Vul deze aan met overige woorden die je moeilijk vindt gedurende je opdracht.

Op het einde van deze zoekopdracht maak je individueel met behulp van je tablet een creatieve samenvatting van de informatie die je gevonden hebt: een filmpje, een poster, een quiz, ... Je presenteert dit aan je klasgenoten.

1. Ambachten en gildes

Stadslucht maakt vrij. Door deze vrijheid werden mensen aangetrokken tot de steden. Wat ervoor zorgde dat er een periode tot stand kwam, waarbij de handel sterk groeide. Ook de ambachten draaiden op volle toeren. De straatnamen van vandaag zijn het levende bewijs dat beroepen tijdens de middeleeuwen zeer belangrijk waren.

1. Bekijk de kaart bij beeld 1 op Pinterest. Je kan ook op de link klikken om het centrum van Brugge op Google Maps te bekijken.
Welke middeleeuwse beroepen kun je afleiden uit de hedendaagse straatnamen van Brugge? Noteer een 3-tal voorbeelden.

2. Tijdens het ancien régime (de middeleeuwen en de nieuwe tijd) groepeerden handwerkers zich in gilden. Zoek meer informatie over deze beroepsverenigingen m.b.v. beeld 2 en beeld 3 en 4.
 - a. Hoe kon je lid worden van een gilde?
 - b. Welke voordelen had je wanneer je lid was van een gilde?
 - c. Welke doelen streefden gildes na? Je kan dit afleiden uit hun reglementen.

3. In de gildenbrief stonden de afspraken die de gildes nastreefden. Geef een drie voorbeelden van dergelijke afspraken. Bekijk beeld 5.

4. Hoe kan je vandaag de dag in een stad zien dat er vroeger gildes aanwezig waren? Bekijk beeld 6.

2. Van 'in natura' naar geld.

Gebruik bij het oplossen van onderstaande vragen beeld 7 en 8.

1. In de vroege middeleeuwen werden producten verhandeld in natura. Wat betekent dat?
2. In de late middeleeuwen kende de internationale handel een bloeiperiode. De Florijn, een munt geslagen in Firenze (Florence, Italië), maakte zijn optocht in heel Europa. Waarom ging men minder in natura handelen?
3. Handelaars hadden niet zo graag steeds grote bedragen op zak. Vandaar gaven ze hun geld aan iemand die het voor hen veilig moest bewaren. Welk beroep kwam zo tot stand?
4. Naarmate de handel groeide, werd dit beroep des te belangrijker. Om betalingen makkelijker te laten verlopen, werd de wisselbrief ingevoerd. Dit was een briefje waarop de schuld van de koper aan de verkoper stond. Wat kon men met een wisselbrief doen?
5. Van welk huidig betaalmiddel is de wisselbrief de voorloper?

5. Brugge: handelsstad

Gebruik voor de opdrachten 1 – 6 beeld 10.

1. Benoem twee handelsgebieden waar Brugge handel mee voerde.
2. Welke andere Vlaamse steden lagen in het nijverheidscentrum waarin ook Brugge lag?
3. Welke producten voerde men vanuit Brugge uit?
4. Welke producten werden ingevoerd in Brugge?
5. Op welke manier konden handelaars vanuit Brugge het makkelijkst Noord-Italië bereiken?
6. Welke belangrijke handelsweg bevond zich nabij Brugge?
7. In Brugge was er ook een hanzekantoor. Wat is de hanze? Bekijk beeld 6.
8. Tot de 15e eeuw de bleef Brugge de voornaamste handelsstad. Welke Vlaamse stad werd vanaf de 16e eeuw nog belangrijker?

6. Conclusie

1. Bespreek alle opdrachten met je groepsgenoten en zorg dat jullie bij elke vraag tot een eenduidig antwoord komen.
2. Maak over de geziene informatie een samenvatting. Dit doe je via <https://www.mindmeister.com/nl> . Hiermee kan je gezamenlijk aan een mindmap werken. Elke leerling voegt informatie toe aan de mindmap.
3. Zorg a.d.h.v. van jullie mindmap voor een korte samenvattende tekst. Dit doe je individueel. Post je samenvattende tekst ook op Dropbox, zodat je medeleerlingen dit naderhand nog kunnen bekijken.

7. Creatieve uitwerking

Kies zelf een app waarmee je op een creatieve manier deze zoekopdracht samenvat. Bijvoorbeeld: een Stopmotion-filmpje, een poster via Piktochart, een infographic, ... Deze presenteer je in een van de volgende lessen aan je medeleerlingen.

Bronvermelding:

- Valckeneers A-M., Vinckx, E. (2015). *Pionier 3 leerwerkboek*. Berchem: De Boeck.
- Dewulf, D., Vanden Heede, S. (2015). *Janus 3*. Brugge: Die Keure.

Bestuur en rechtspraak in de Middeleeuwse stad

Los de opdrachten eerst individueel op. Je krijgt hiervoor 35 minuten de tijd. Vergelijk daarna de opdrachten met je groepsgenoten. Daarnaast vind je op Pinterest een begrippenlijst terug bij beeld 7. Vul deze aan met overige woorden die je moeilijk vindt gedurende je opdracht.

Op het einde van deze zoekopdracht maak je individueel met behulp van je tablet een creatieve samenvatting van de informatie die je gevonden hebt: een filmpje, een poster, een quiz, ... Je presenteert dit aan je klasgenoten.

1. De Keure:

Lees het tekstje uit de Standaard Encyclopedie in de reacties bij beeld 1 op Pinterest en beantwoord de vragen.

TIP: vind je het tekstje op Pinterest een beetje ingewikkeld? Scan dan deze QR-code voor een verduidelijking. Of bekijk het filmpje bij beeld 2 op Pinterest.

1. Wat is een keure?

2. Wie had het bestuur van de stad in handen volgens de keure?

3. Wat moesten de bewoners van de stad doen om 'onafhankelijkheid' te verkrijgen?

4. Wat is een belfort?
 - a. Welke functie had het Belfort ten opzichte van de keure? Welke overige functies had het Belfort nog?

2. Bestuur

Klik op beeld 5 en bekijk het filmpje. Beantwoord de bijhorende vragen.

1. Wie maakte deel uit van het stadsbestuur? (zie ook beeld 3)
2. Welke taken hadden schepenen? Geef twee voorbeelden.
3. Wie maakte deel uit van de stadsraad?
 - a. Hoe werd men verkozen?
 - b. Wat was hun functie?

3. Rechtspraak

Klik op beeld 5 en bekijk het filmpje. Beantwoord de bijhorende vragen.

1. Welke invloed heeft het bestuur van een stad op de rechtspraak in de stad?
2. Wanneer iemand een misdad had begaan, moest deze persoon veroordeeld worden.
 - a. Door wie werd dit oordeel uitgesproken?
 - b. Welke straffen konden aan de verdachte worden opgelegd?

doc 98 Strafrecht in Leuven (15de eeuw)

- 1 Gevangenisstraf kwam in het middeleeuws stedelijk recht niet veel voor wegens de kosten. Meestal werd een geldboete opgelegd, maar ook lijfstraffen konden.
- 2 Bloederige straffen kwamen niet vaak voor. Tussen 1404 en 1500 werden 229 personen wegens moord aangehouden: 40 werden geëxecuteerd. Straatrovers werden onthoofd. Een valsspeler sneed men een vinger af, een ander werd aan de schandpaal gezet. Twee valsmunters werden levend gekookt.
- 3 Rijken konden hun straf vaak afkopen door een bedevaart naar Rome.
- 4 Op erge vloeken en godslasteringen stond strafbedevaart of verbanning. In 1458 bond men een man voor het stadhuis aan een paal, waarna zijn tong met een gloeiend ijzer werd doorboord en zijn wangen werden gebrandmerkt wegens zijn 'onmetelijke en de onbehoorlijke woorden' over O.-L.-Vrouw.
- 5 Ergertijk overspel werd met een bedevaart of met de schandpaal bestraft. Aan aanrandingen van vrouwen tilde het gerecht niet zwaar. Een pedofiel daarentegen werd driemaal in het gezicht gebrandmerkt en aan de schandpaal geklonken. Op verkrachting en op schaking met geweld (of van minderjarigen) stond de doodstraf, maar de schuldige ontsnapte daaraan als het slachtoffer voor de schepenen getuigde dat het 'haer wille was'.

Naar: R. van Uytven, *Strafrecht in de Brabantse steden en zijn toepassing in de vijftiende eeuw*, 1968.

3. Het strafrecht uit de middeleeuwen volgde heel andere regels dan ons modern recht. In welk artikel uit het fragment 'Strafrecht in Leuven' vind je onderstaande principes terug?

Vrouwen werden juridisch gediscrimineerd.	
Vrouwen werden niet echt beschermd tegen seksueel geweld.	
Armen werden gediscrimineerd t.a.v. rijken.	
De religieuze en openbare regels waren vermengd.	
Mensenrechten rond lijfstraffen en doodstraffen bestonden nog niet.	

4. In de middeleeuwen bestonden er verschillende soorten straffen voor misdadigers. Je kon een gevangenisstraf krijgen of je moest een boete betalen. Daarnaast waren er echter ook lijfstraffen en doodstraffen. Op deze afbeelding worden enkele lijf- en doodstraffen weergegeven. Zoek op internet welke dood- en lijfstraffen er bestonden en duid ze aan op de afbeelding.

4. Conclusie

4. Bespreek alle opdrachten met je groepsgenoten en zorg dat jullie bij elke vraag tot een eenduidig antwoord komen.
5. Maak over de geziene informatie een samenvatting. Dit doe je via <https://www.mindmeister.com/nl> . Hiermee kan je gezamenlijk aan een mindmap werken. Elke leerling voegt informatie toe aan de mindmap.
6. Zorg a.d.h.v. van jullie mindmap voor een korte samenvattende tekst. Dit doe je individueel. Post je samenvattende tekst ook op Dropbox, zodat je medeleerlingen dit naderhand nog kunnen bekijken.

5. Creatieve uitwerking

Kies zelf een app waarmee je op een creatieve manier deze zoekopdracht samenvat. Bijvoorbeeld: een Stopmotion-filmpje, een poster via Piktochart, een infographic, ... Deze presenteer je in een van de volgende lesuren aan je medeleerlingen.

Bronvermelding:

- Valckeneers A-M., Vinckx, E. (2015). *Pionier 3 leerwerkboek*. Berchem: De Boeck.
- Dewulf, D., Vanden Heede, S. (2015). *Janus 3*. Brugge: Die Keure.

Cultuur in de Middeleeuwse stad

Los de opdrachten eerst individueel op. Je krijgt hiervoor 35 minuten de tijd. Vergelijk daarna de opdrachten met je groepsgenoten. Daarnaast vind je op Pinterest een begrippenlijst terug bij beeld 7. Vul deze aan met overige woorden die je moeilijk vind gedurende je opdracht.

Op het einde van deze zoekopdracht maak je individueel met behulp van je tablet een creatieve samenvatting van de informatie die je gevonden hebt: een filmpje, een poster, een quiz, ... Je presenteert dit aan je klasgenoten.

3. Romaanse en gotische bouwkunst

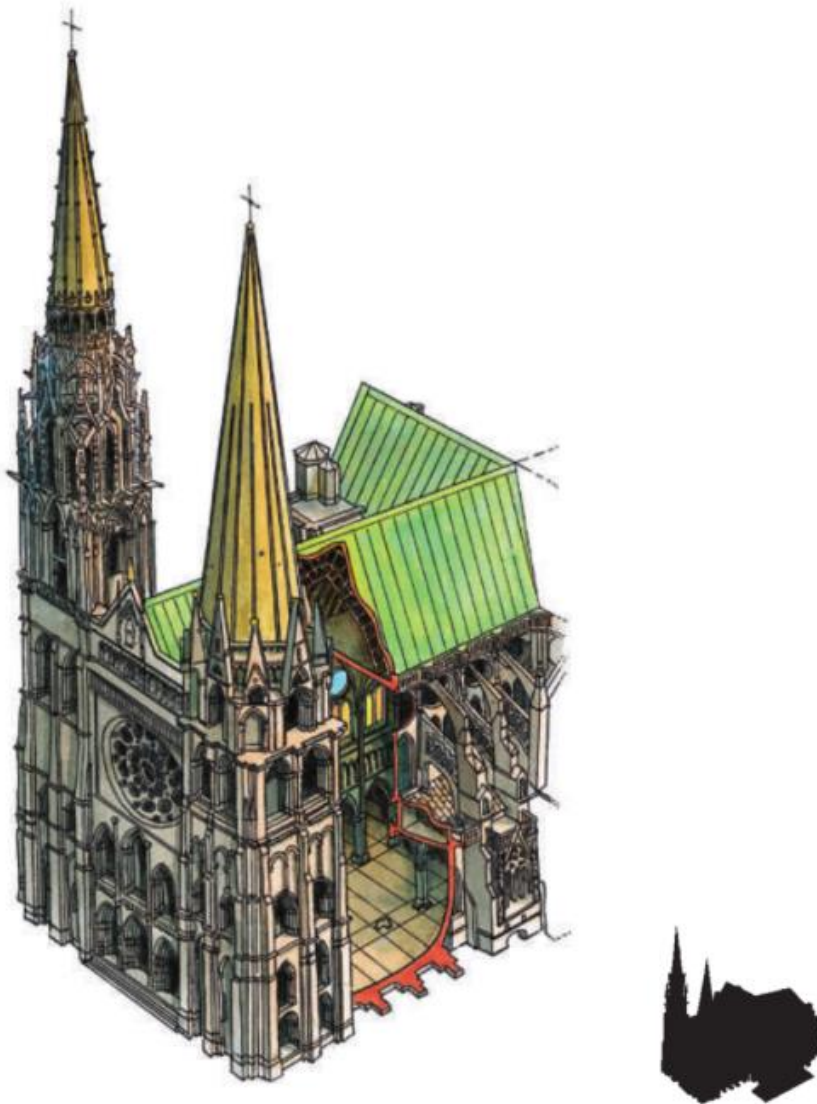
1. Hieronder vind je een illustratie van een romaanse kerk terug. Van de 10e tot de 12e eeuw verschenen op verschillende plaatsen in West-Europa soortgelijke gebouwen. Plaats de kenmerken op de juiste plaats. Gebruik beeld 1, 2 en 3 op Pinterest.

rondboog • tongewelf • kleine ramen • dikke en massieve muur • steunbeer • zuil met versierde kapiteel • blinde arcade

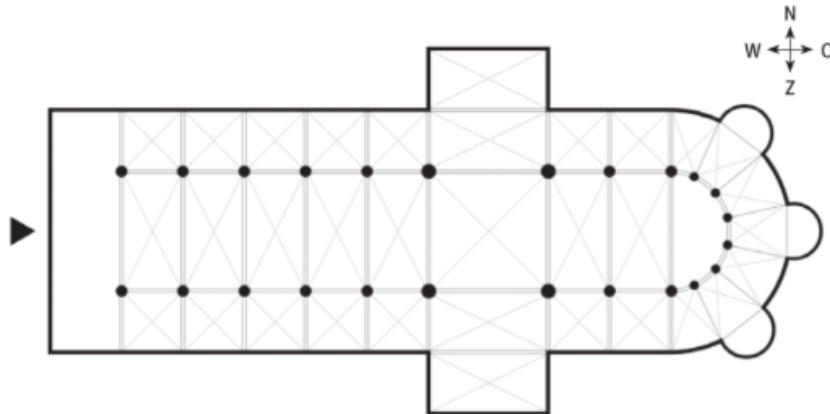
2. Net zoals bij de vorige opdracht vind je hier een illustratie terug, maar deze keer van een gotische kathedraal. Vanaf de 13e eeuw kon je deze bouwwerken terugvinden in de centrum van verschillende steden. Ze dienden niet enkel als symbool van het geloof, maar ook om aan te hoe machtig en rijk steden waren. Plaats ook voor de gotische kerk de kenmerken op de juiste plaats. Raadpleeg beeld 4, 5 en 6.

grote gebrandschilderde ramen • kruisribgewelf • luchtboog • roosvenster • spitsboog • verticale lijn

3. De plattegronden van romaanse en gotische kerken kunnen verschillen, maar vaak komen toch dezelfde delen terug. Duid deze onderdelen op het grondplan van de kerk aan.

apsis • koor • kooromgang • schip • straalkapel • transept • voorhal • zijbeuken

5. In kerkgebouwen bevindt zich erg veel symboliek, omdat er in de middeleeuwen veel belang aan werd gegeven. Raadpleeg de link bij beeld 7 voor de onderstaande vragen.

- a. Welke vorm herken je in het grondplan van de kerk hierboven?
- b. Wat was de bedoeling van de beeldhouwwerken, die zowel binnen als buiten de kerken werden bevestigd?
- c. Welk gedeelte uit de Bijbel was vaak in de portalen van deze romaanse kerken terug te vinden?
- d. Waarom was dit verhaal uit de Bijbel zo belangrijk voor de middeleeuwers?

6. Op de gotische kathedraal van Reims wordt een ander beeld van het christelijk geloof geschetst. Welke gebeurtenis vind je hier in het portaal terug? Bekijk de link bij beeld 8.

7. Beschrijf de stemming (gevoelsuitdrukking) van de beelden. Bekijk de link bij beeld 8.

8. Vergelijk de indruk en het idee over het geloof die een romaanse kerk en een gotische kerk nalieten op de middeleeuwer. Leg het verschil tussen beide kerken uit.

4. Schilder- en beeldhouwkunst

Romaans en gotisch

1. Vergelijk de stijlen 'romaans' en 'gotisch' met elkaar op het vlak van schilder- en beeldhouwkunst. Maak een mindmap, tekst, thinglink, ... met de kenmerken die horen bij romaans of gotiek. Plaats ook voorbeelden bij elke stijl. Raadpleeg beeld 2, 9 en 10.

2. Welke thema's komen vaak voor in de middeleeuwse schilderkunst? Benoem er 3.

In de middeleeuwen werkten kunstenaars vooral als ambachtsman en werkten ze dus in opdracht voor iemand. Daarom is op veel werken uit deze periode geen handtekening terug te vinden.

3. Voor wie werd in de middeleeuwen vooral schilderijen gemaakt?

4. Wat waren de twee functies van kunstwerken in kerken?

Vlaamse primitieven

Goed gewerkt! Heb je nog tijd over? Bekijk dan ook eens de Vlaamse primitieven. (beeld 9)

Het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant waren met dank aan de Vlaamse Primitieven erg respectabel in de gotische schilderkunst. De schilderkunst werd hierdoor in de 15de en 16de eeuw tot een nieuw hoogtepunt gebracht.

1. Waarom is de naam 'Vlaamse Primitieven' eigenlijk niet zo goed gekozen?

2. Hoe kan je afleiden dat de Vlaamse Primitieven erg populair waren?

3. Hoe komt het dat de Vlaamse Primitieven een groei kenden in steden als Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent?

5. Muziek

In het begin was de middeleeuwse muziek vooral in kerken te horen tijdens de erediensten. Luister naar een fragment van deze muziek. (beeld 12)

1. Is deze muziek volgens jou middeleeuws? Waarom denk je van wel/ niet?

Muziek in de kerk

Ook nu nog worden er voor muziek ideeën gehaald uit de middeleeuwse Gregoriaanse zang. Het fragment bij beeld 13 is een Gregoriaans koor net als het in de middeleeuwen klonk.

2. Welk gevoelens moest de middeleeuwer ervaren door deze muziek?

3. Welke stem hoor je niet terug in de Gregoriaanse muziek? Leg uit.

4. Wat ontbreekt er nog in deze muziek?

5. Vanaf de 12e eeuw werd er ook meerstemmige muziek gecomponeerd, voor twee of drie stemmen. De ene stem zingt de tekst, terwijl een andere stem op de achtergrond een melodie meezingt. Luister naar een fragment van meerstemmige muziek bij beeld 13. Kan je een onderscheid opmerken met de Gregoriaanse gezangen? Geef een voorbeeld.

Muziek buiten de kerk

Goed gewerkt! Heb je nog tijd over? Beluister dan ook eens de muziek die buiten de kerk werd gemaakt. Bespreek het naderhand met je klasgenoten. Gebruik ook beeld 13.

1. Wat verschilt er vooral tussen deze muziek en kerkmuziek? Geef twee verschillen.

2. Waarover zingt men in deze liedjes?

3. Wie zong deze liedjes?

4. Waarin verschillen vagantenmuziek en troubadoursmuziek? Leg uit.

5. Welke werden al in de middeleeuwen gebruikt?

6. Conclusie

1. Bespreek alle opdrachten met je groepsgenoten en zorg dat jullie bij elke vraag tot een eenduidig antwoord komen.
2. Maak over de geziene informatie een samenvatting. Dit doe je via <https://www.mindmeister.com/nl> . Hiermee kan je gezamenlijk aan een mindmap werken. Elke leerling voegt informatie toe aan de mindmap.
3. Zorg a.d.h.v. van jullie mindmap voor een korte samenvattende tekst. Dit doe je individueel. Post je samenvattende tekst ook op Dropbox, zodat je medeleerlingen dit naderhand nog kunnen bekijken.

7. Creatieve uitwerking

Kies zelf een app waarmee je op een creatieve manier deze zoekopdracht samenvat. Bijvoorbeeld: een Stopmotion-filmpje, een poster via Piktochart, een infographic, ... Deze presenteer je in een van de volgende lesuren aan je medeleerlingen.

Bronvermelding:

- Valckeneers A-M., Vinckx, E. (2015). *Pionier 3 leerwerkboek*. Berchem: De Boeck.
- Dewulf, D., Vanden Heede, S. (2015). *Janus 3*. Brugge: Die Keure.

Bijlage 6: korte omschrijving lessenreeks middeleeuwse stad versie 2

Lessenreeks Middeleeuwse Stad versie 1

1. Naam & Omschrijving van de toepassing (app, website, tool)

Gebruikte apps

Classkick
Edpuzzle
Powtoon
Thinglink
My Story Book
Mindmeister
QR-reader
Screencast-o-matic

2. Beginsituatie

Inhoudelijk

De leerlingen hebben reeds voorkennis over de middeleeuwse stad. Dit onderwerp kwam namelijk in jaar 3 reeds aan bod.

Organisatorisch

De leerlingen dienen te beschikken over een tablet en oortjes. De leraar kan ervoor kiezen om de leerlingen de nodige apps op voorhand te laten installeren. Verder zijn een internetaansluiting en een beamer nodig.

3. Doelgroep

Secundair onderwijs, tweede graad TSO, 3STW1 (8 leerlingen)
Secundair onderwijs, tweede graad TSO, 3TW (7 leerlingen)

4. Doelstellingen

Kennis

Culturele domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: rondboog, tongewelf, steunbeer, kapiteel, arcade, kruisribgewelf, roosvenster, spitsboog, fresco, Vlaamse primitieven en Gregoriaanse muziek in eigen woorden verklaren.

kunnen het doel van beeldhouwwerken in middeleeuwse kerken verklaren.

kunnen de betekenis van het Laatste Oordeel voor de middeleeuwer uitleggen.

kunnen het verschil tussen de indrukken van de romaanse en gotische kerken aantonen.

kunnen de kenmerken van de romaanse en gotische schilderkunst in eigen woorden uitleggen.

kunnen verklaren waarom de Vlaamse primitieven in onze streken welvarend waren.

kunnen de kenmerken van de middeleeuwse kerkmuziek bespreken.

kunnen de kenmerken van de middeleeuwse muziek die buiten de kerk gespeeld werd, bespreken.

kunnen het verschil tussen troubadoursmuziek en vagantenmuziek verklaren.

Economische domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: ambachten, gilde, florijn, wisselbrief en hanze verklaren.

kunnen bespreken welke voordelen gildes hadden.

kunnen uitleggen welke taken een gilde vervulde.

kunnen minstens drie voorbeelden geven van afspraken uit gildebrieven.

kunnen minstens twee voorbeelden geven van middeleeuwse handelssteden uit onze gewesten.

kunnen verklaren waarom men in de middeleeuwen minder in natura ging handelen.

Politieke domein

De leerlingen ...

kunnen de begrippen: keure, belfort, baljuw en schout verklaren.

kunnen verklaren wat het bestuur van de stad met rechtspraak te maken had.

kunnen de functies van het belfort verklaren.

kunnen in eigen woorden uitleggen wie deel uitmaakte van het middeleeuwse stadsbestuur.

kunnen voorbeelden van de taken van het middeleeuws stadsbestuur.

kunnen aangeven wie deel uitmaakte van de middeleeuwse stadsraad.

kunnen verklaren hoe men in de middeleeuwen verkozen werd voor de stadsraad.

kunnen de functie van de middeleeuwse stadsraad verklaren.

kunnen verklaren hoe en door wie straffen in de middeleeuwen veroordeeld werden.

kunnen voorbeelden geven van middeleeuwse lijf- en doodstraffen.

Sociale domein:

De leerlingen ...

kunnen verklaren waarom de drie standen niet zonder elkaar konden overleven.

kunnen het verschil tussen seculiere en reguliere geestelijken omschrijven.

kunnen voorbeelden geven van seculiere en reguliere geestelijken.

kunnen de taken van de eerste stand omschrijven.

kunnen verklaren waarom er kritiek op de Kerk was in de middeleeuwen.

kunnen het begrip tiende uitleggen.

kunnen omschrijven wie tot de tweede stand behoorde.

kunnen de taken van de tweede stand omschrijven.

kunnen de idealen van de tweede stand opsommen.

kunnen de verschillen tussen de adelstand en de boerenstand beschrijven.

kunnen verklaren waarom de boerenstand in de middeleeuwen in opstand kwam.

kunnen het verschil tussen lijfeigenen en horigen verklaren.

kunnen verklaren dat er een nieuwe bevolkingsgroep ontstond in de middeleeuwen.

Vaardigheden**Culturele domein**

De leerlingen ...

kunnen de betekenis van de kenmerken uit de romaanse gotische bouwkunst afleiden uit een videofragment.

kunnen de kenmerken uit de romaanse gotische bouwkunst aanduiden op een afbeelding.

kunnen a.d.h.v. een tekst informatie verwerven over de symboliek van middeleeuwse kerkgebouwen.

kunnen de kenmerken uit de romaanse en gotische schilderkunst in eigen woorden samenvatten m.b.v. een mindmap.

kunnen met m.b.v. bronnenmateriaal gegeven vragen over de romaanse en gotische schilderkunst oplossen.

kunnen informatie vinden over de Vlaamse primitieven in een tekstfragment.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal gegeven vragen over de middeleeuwse muziek oplossen.

Economische domein

De leerlingen ...

kunnen middeleeuwse beroepen herkennen op een stratenplan.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie opzoeken over ambachten en gildes.

kunnen afspraken van gildes terugvinden in een gildebrief.

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie over de middeleeuwse geldeconomie opzoeken.

kunnen informatie terugvinden op een kaart over de middeleeuwse handel in onze gewesten.

Politieke domein

De leerlingen ...

kunnen m.b.v. bronnenmateriaal informatie terugvinden over de keure.

kunnen m.b.v. een fragment over het middeleeuwse strafrecht verklaren dat de principes in de middeleeuwen verschillen van deze uit het modern recht.

kunnen middeleeuwse lijf- en doodstraffen herkennen op een afbeelding.

kunnen a.d.h.v. een videofragment informatie over het middeleeuws stadsbestuur verzamelen.

Sociale domein

De leerlingen ...

kunnen de drie standen uit de middeleeuwse maatschappij herkennen op een afbeelding.

kunnen informatie over de clerus terugvinden m.b.v. bronnenmateriaal.

kunnen in een tekstfragment kritiek op de Kerk terugvinden.

kunnen in verscheidene bronnen informatie opzoeken over de tweede stand.

kunnen de idealen van de tweede stand terugvinden in een tekstfragment.

kunnen in verscheidene bronnen informatie opzoeken over de derde stand.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad samenvatten in een mindmap.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad samenvatten in een tekst.

kunnen gevonden informatie over een domein van de middeleeuwse stad creatief verwerken.

kunnen historische begrippen m.b.v. een afbeelding samenvatten.

Attitudes

De leerlingen ...

werken respectvol samen in groep.

kunnen zelfstandig aan een historische opdracht werken.

zijn bereid om uit eigen initiatief historische informatie te verzamelen a.d.h.v. internetbronnen.

5. Eindtermen/leerplandoelen/VOET

Leerplan:

VVKSO D/1999/0279/027 (tweede graad TSO/KSO)

2. De leerlingen kunnen systematisch verbanden leggen tussen de dimensies tijd, ruimte en socialiteit, tussen de verschillende domeinen binnen de socialiteit, tussen de 'nationale' en de algemene geschiedenis, de westerse cultuur en de niet-westerse culturen, de eigentijdse levensproblemen en deze van vroeger.

3. De leerlingen kunnen de grote ontwikkelingslijnen formuleren en tonen de daaraan gekoppelde in- zichten op lange termijn van het ontstaan, de uitbouw en de ondergang van de westerse samenleving tussen ca. 500 tot ca. 1800. De kennis betreft dus de dynamiek van de geschiedenis, namelijk historische processen die de veranderlijkheid en veranderbaarheid van samenlevingen onthullen.

4. De leerlingen geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-over- schrijdende betekenis hadden.

5. Leerlingen koppelen nieuwe inzichten aan reeds verworven inzichten, krijgen een duidelijk beeld van de weg die is afgelegd, ontwikkelen stilaan een wetenschappelijk historisch inzicht.

9. De leerlingen formuleren een beargumenteerde 'historische' redenering, dat betekent het selecte- ren en ordenen van historische gegevens met het oog op analyse, toetsing van een hypothese, het leggen van zinvolle verbanden, het formuleren van conclusie of waardeoordeel.

10. De leerlingen onderscheiden oorzaak en gevolg, continuïteit en discontinuïteit, feit en fictie, gewilde en ongewilde gevolgen, gelijktijdigheid en ongelijktijdigheid.

Eindtermen:

De leerlingen ...

4. omschrijven per ontwikkelingsfase van de westerse samenleving enkele fundamentele kenmerken uit twee maatschappelijke domeinen naar keuze en beoordelen deze als vernieuwend of behoudend.

6. tonen een aantal onderlinge verbanden aan tussen en wisselwerkingen binnen maatschappelijke domeinen voor de ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving.

7. geven aan wanneer onze gewesten en hun culturele ontwikkeling een regio-overschrijdende betekenis hadden.

9. geven enkele verklaringselementen voor éénzelfde fundamentele maatschappelijke probleemstelling voor elk van de ontwikkelingsfasen van het historisch referentiekader.

12. doelgericht informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van duidelijk afgebakende opdrachten met gevarieerd en gedifferentieerd leermateriaal.

13. tekstuele, auditieve, visuele, audiovisuele en multimediale informatie ordenen op basis van de criteria historische bron of historiografisch materiaal, met vermelding van de referentie.

14. aan de hand van vragen en op hun niveau geformuleerde opdrachten de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling halen uit het informatiemateriaal zoals tekeningen, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, brieven, reisverslagen, memoires.

15. in historische informatie hoofd- van bijzaken onderscheiden in een duidelijk op hun niveau omschreven probleem.

17. aan de hand van een op hun niveau geformuleerde opdracht, historische documenten met elkaar vergelijken.

19. De leerlingen kunnen het resultaat van een eigen deelopdracht of van een groepswerk met historische documentatie op een heldere manier weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.

6. Concrete uitwerkingActiviteit van de leraar

De leerlingen gaan in deze opdracht vooral zelfstandig aan de slag. De leraar overloopt aan het begin van de les de opdracht. Tijdens de groepsopdracht zorgt de leraar voor feedback en ondersteunt de leerlingen waar nodig.

Activiteit van de leerling

Zie werkbundel.

7. Referentie/Handleiding/Instructievideo

Janus 3
Pionier 3